

„Lieber Eli!”

Maróti Géza és Eliel Saarinen szakmai és baráti kapcsolata – különös tekintettel az Egyesült Államokban töltött évekre (1927–1932)

Jelige: „Cranbrook”

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés.....	3
II. 1. Megismerkedésük és a kezdeti évek (1907–1911)	5
II. 2. Maróti Géza levelei Eliel és Loja Saarinenhez a Cranbrook Archives gyűjteményében (1918–1922).....	6
III. 1. Maróti egyesült államokbeli tartózkodásának időbeli keretei	11
III. 2. A kezdetek.....	12
III. 3. Saarinen és Maróti művei Cranbrookban.....	15
III. 4. Társasági és családi élet.....	17
VII. Őrzési intézmények	24
VIII. Irodalomjegyzék	24
IX. Függelék	28

I. Bevezetés

Maróti Géza a művészet szinte minden területén otthonosan mozgott: a szobrászat és építészet mellett a festészet és a belsőépítészet terén is maradandót alkotott. Hasonló természetességgel kapcsolódott be a nemzetközi művészeti véráramba is ez a megnyerő modorú, nagy munkabírási, mindeközben egy-egy kecsgetető – ahogy ő emlegette – „nagy” megbízásért ország- és kontinenshatárokat bátran áthágó, nyughatatlanul bolyongó, de örökké hazavágyó *par excellence* vándorművész. Amerikai pályájának alkonyán Maróti így fogalmazott: „Elég az a pár névjegy, amit a világban szerte széjjel leraktam.”¹ A Maróti által a külföldön szétszórt „névjegyek” (szobrok, falfestmények, tervek, modellek stb.) mennyisége – egyelőre – nemcsak, hogy elégnék, hanem túl soknak bizonyult a kutatás számára. Az életmű külföldön található emlékeinek feldolgozása kapcsán két neuralgikus pontot említhetünk. Egyrészt a magyar kutatók számára nehézséget jelent az Egyesült Államokba való elutazás, jóllehet a Saarinen-Maróti kapcsolatra vonatkozó források zöme csak ott hozzáférhető,² másrészt a külföldi (amerikai, finn) kutatás szinte tudomást sem vesz Marótiról. Utóbbi okai a források hiányában, illetve azok – magyar nyelvtudás és/vagy megfelelő háttérismeretek híján – értelemzhetetlenségében keresendők. A dolgozat hazai és külföldi közgyűjteményekben³ végzett levéltári alapkutatás eredményeként jött létre, éppen ezért a hangsúly nem a szakirodalom által már ismertett részletekre megismétlésére, hanem az újabban előkerülő adatok közlésére kerül. Ennek, valamint a kronológiailag sporadikus források gyakori inkoherenciája következtében a tanulmány a művészettörténet-írásban bevett „adalékok” műfajhoz közelít. Maróti külföldi kapcsolatainak és nemzetközi megrendelői körének kialakulását nagyrészt Eliel Saarinen világhírű építésznek köszönhetette, akivel életreszóló barátságot kötött, valamint évtizedes szakmai kapcsolatot is ápolt. Jelen dolgozat Maróti

¹ SÜMEGI György: Elég pár névjegy (Maróti Géza levelezéseiből). In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 212–218; 217. Az idézett levél datálási kérdéseiről lásd a 111. jegyzetet.

² E tekintetben úttörő jelentőségűek Sturcz János tanulmányai, amelyek először dolgozták fel az amerikai vonatkozású anyagot (STURCZ János: „Vederemo - de ezt meg kell nyerni!” Maróti Géza pályaműve a Rockefeller Centerhez. *Ars decorativa*. 11. 1991. 37-65.; Ami megmaradt... Maróti Géza megvalósult munkái az Amerikai Egyesült Államokban, 1927-1932. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!” Vederemo!* (kiállítási katalógus), Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 123–129.. Budapest, 2002. 132–149.

³ A részletes listát lásd: „VII. Örzségi intézmények” fejezet.

pályája nemzetközivé terebélyesedésének mozgatórugói után kutatva az említett művészbarátságot elemzi, a téma újabb forrásait és eddig elhanyagolt aspektusait vizsgálva.

II. Az első húsz év – Maróti Géza és Eliel Saarinen kapcsolata (1907–1927)

II. 1. Megismerkedésük és a kezdeti évek (1907–1911)

1907 tavaszán a finn-magyar kapcsolatok szorosabbra fűzése érdekében Kőrösfői Kriesch Aladár, Koronghi Lippich Elek, Majovszky Pál és Thoroczkai-Wigand Ede közös finnországi körutazás megszervezését határozták el. Az utazás megghiúsult, azonban végül Maróti Géza elutazott Finnországba, hogy a Magyar Iparművészet 1908-as finnekről szóló tervezett számához képanyagot gyűjtsön, valamint azért, hogy megismerkedjen az ekkor már európai hírnű építész-triász tagjaival, Hermann Geselliusszal, Astrid Lindgrennel és Eliel Saarinnel.⁴ Maróti Turkuba érkezett gőzhajóval, ahonnan Järviuotoba utazott Yrjö Liipola szobrászművészhez, majd ezt követően Helsinkibe érkezett, hogy továbbutazzon Hvitträskbe, ahol személyesen is megismerte Eliel Saarinent.⁵

Egy évvel később, 1908 júniusában Saarinen utazott Budapestre, aki egy bécsi kitérő után a magyar fővárosban két hetet töltött feleségével és sógorával, Olli Gesellius-szal. A Saarinen és Maróti család közti bimbózó kapcsolatról tanúskodnak Akseli Gallen-Kallélának, valamint Johannes Öhquistnek közösen küldött levelezőlapjaik, valamint Saarinenék látogatása Zebegényben.⁶ 1908-ban Saarinen egy szőttest tervezett Maróti Gézának és családjának ajánlva, amely később el is készült.⁷ 1909 októberében Maróti ismét Saarinnel vendégeskedett, akivel meglátogatta Jean Sibeliust, Pekka Halonent és Jernefält. Az Arkkitehtuurimuseo levéltárában felbukkant egy 1909-es fénykép, amelyen egy Hvitträskben elköltött ebéd résztvevői között Marót is ismerhetjük fel, a kép valószínűleg az említett utazás egy momentumát jeleníti meg (2. kép).⁸ 1911-ben Loja és Eliel Saarinen ismételen Budapestre érkezett, ahol a főváros urbanisztikai rendezésének tervén Hermann Jensennel kezdett dolgozni Bárczy István főpolgármester megbízásából. A Magyarországon mindössze

⁴ AMBERG, Anna-Liisa: Eliel Saarinen ja Unkari – Eliel Saarinen és Magyarország. In: *Finnmagyar. Finn-magyar művészeti kapcsolatok az 1900-as párizsi világkiállítástól a Cranbrook Schoolig – Suomen ja Unkarin taidesuhteet 1900–1920* (kiállítási katalógus). Szerk. KESERÜ Katalin – HUDRA Klára, Espoo – Budapest, Gallen-Kallelan Museo – Ernst Múzeum, 2004. 65–82: 65.

⁵ Uo. 68.

⁶ Uo. 70.

⁷ AMBERG, Ann-Lisa – HAUSEN, Marika – KIRMO, Mikkola – TYTTI, Valto: *Eliel Saarinen. Suomen aika. 1896–1923*. Helsinki, Otava, 1990. 244.

⁸ „Pohjoismaisia Arkkitehtejä Hvitträskissä,, Arkkitehtuurimuseo Helsinki, Arkisto, sign. 09/151.

tíz napot töltő⁹ Saarinen finnül az *Arkitekten* folyóiratban,¹⁰ magyar nyelven pedig az *Új Élet* hasábjain publikálta városrendezési javaslatait.¹¹

II. 2. Maróti Géza levelei Eliel és Loja Saarinenhez a Cranbrook Archives gyűjteményében (1918–1922)

A családi barátsággá fejlődött kapcsolatról a tízes évek elejéről csak elszórva maradtak fenn adatok. Maróti 1913. június 8-án Koronghi Lippich Eleknek írt levelében arról számolt be, hogy lányával és a Saarinen családdal Olaszországban tettek körutazást és Lipcsébe is eljutottak.¹² Az utazásról Maróti Dóra is megemlékezett, kiemelve, hogy útjuk során meglátogatták Maxim Gorkijt Capri szigetén.¹³ Az oda- és viszontlátogatások legfontosabb helyszínei a hviträski műteremház, valamint a zebegényi Maróti-villa voltak, amelyek közül utóbbi felépítése éppen az említett időszakra (1912–14) esett. A két villa építészettörténeti összevetése problematikus, ugyanis Maróti épületének eredeti megjelenését a házon végzett utólagos átalakítások nagy mértékben torzították.¹⁴ A párhuzam sokkal inkább a villák természetközelségében (a Vitträsk tó és a Dunakanyar), valamint Maróti Dóra azon kijelentésében ragadható meg, amely szerint apja „az utolsó szögig maga tervezte” a nyaralót.¹⁵ Ez arra utalhat, hogy Maróti átvette a finn (és skandináv) ún. nemzeti romantikára jellemző alkotói magatartást, amely magát az „otthont” egyöntetű, összművészeti alkotásként kezeli.¹⁶

Az Saarinen-irathagyatékban fellelhető 1918 és 1922 között keletkezett, eddig publikálatlan¹⁷ Maróti-levelek testközelből mutatják be a két művész barátságát és szakmai

⁹ AMBERG 2004. 72.

¹⁰ SAARINEN, Eliel: Nyrelgeringen av Budapest, *Arkitekten*, 15. 1912. 67–83.

¹¹ Lásd SAARINEN, Eliel: Gondolatok Budapest szabályozásáról. *Új Élet*, 1–2. 1912. 21–33.; 161–179.

¹² SÜMEGI 2002. 214.

¹³ Bródy-Maróti Dóra visszaemlékezése, Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, 19699/1976/405. 5.

¹⁴ KÖPÖCZI Rózsa: Maróti Géza és Zebegény In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 83–105: 87–88.

¹⁵ Bródy-Maróti Dóra visszaemlékezése, Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, 19699/1976/405. 5.

¹⁶ Barbara MILLER LANE: *National Romanticism and Modern Architecture in Germany and the Scandinavian Countries*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000. 79–82.

¹⁷ A szakirodalomban mindössze egyszer bukkant fel egy Maróti-levélből kiragadott félmondat: ÁCS Piroska: A Csepeli Munkáskaszinó pannói. In: Uő: *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!”, Vederemo!*, Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 123–129: 124., 3. jegyzet.

munkálkodását, így kivételes forrásoknak tekinthetők (2. kép).¹⁸ A Cranbrook Archives gyűjteményében található Maróti-levelek közül időrendben az első 1918. április 30-án, Budapesten kelt, címzettjei Loja és Eliel Saarinen. Ebben utalásokat találunk arra, hogy levelezésük rendszeres, továbbá arra, hogy Saarinné korábbi – egyéb utalások alapján január 15-én írt¹⁹ – levelükben meghívták Marótit Hvitträskbe.²⁰ A magyar szobrász hosszasan ecseteli levelében kilátástalanságát, egyre elhatalmasodó közönyét a világ korábban fontosnak tartott értékeivel szemben, ugyanakkor kiemeli, hogy a Saarinen családdal fűződő barátsága üde színfolt életében. Lányának visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a rezignált hangnem nem véletlen, hiszen ezen időszak Maróti számára hatványozottan nyomorúságos volt: komoly anyagi veszteségeit tetézte, hogy hadifestőként²¹ az egyiptomi fronton trópusi lázat kapott.²² A művész ezenkívül beszámol még lánya, Maróti Dóra (becenevén Puci) házasságáról Bródy Lászlóval, akiről meglehetősen jó véleménnyel van. Továbbá a levélből kiderül, hogy fél éves alkotói szabadságot remél egy hősi emlékmű megtervezésére.

A búskomor hangvétel ismét megjelenik Maróti következő levelében, amelyet 1918. május 15-én írt Loja Saarinnének.²³ Belsőleges levelét az értékvesztett világból való kiábrándultság és a barátok iránti aggodalom jellemzi, azonban egyúttal ironikus, kissé irigykedő megjegyzéseket is tesz – „gehe Deine Wage weiter. Baue das Nest der Kultur.”²⁴ Maróti ismételten visszutasítja a hvitträski meghívást az útleviszerzés és a határátlépés nehézségeire hivatkozva, de biztatja Saarinnét, hogy látogassanak Zebegénybe. Maróti levele meglepően érzéki és kitárulkozó: felidézi, hogy milyen sok közös élményük és „szellemi kapcsolódási pontjuk” volt Loja Saarinnel. Leveléből érezhető, hogy irigységgel

¹⁸ A levelek nehéz hozzáférhetősége és publikálatlansága okán a függelékben átírva közlésre kerültek.

¹⁹ Maróti Géza levele Loja Saarinnének 1918. május 15-én, Cranbrook Archives [a továbbiakban CA], Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

²⁰ Maróti Géza levele Eliel és Loja Saarinnének, 1918. április 30-án, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

²¹ HADIK András: „Alexander mozaik” – Maróti Géza tevékenysége az I. világháborúban. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 73–81.

²² Bródy-Maróti Dóra visszaemlékezése, Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, 19699/1976/405. 2–3.

²³ Maróti Géza levele Loja Saarinnének 1918. május 15-én, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

²⁴ Uo.

tölti el Saarinné fiatalos lendülete és művészi ambíció nélküli „kivénhedt nagyapónak” érzi magát.²⁵

1918. augusztus 18-án Loja Saarinennek küldött levelében nem csupán kiábrándult elmélkedését folytatja, hanem Szófia élményeiről is beszámolót tart. Szófiában került sor kevés honoráriummal, azonban annál nagyobb sikerrel járó kiállítására, ráadásul még kitüntetések is átvehetett.²⁶ Maróti elmeséli, hogy látta Eliel Saarinen 1914-ben készített tervét, amelyet a szófiai cári palota pályázatára készített (3. kép). Véleménye szerint Saarinen tervének megvalósulatlansága a szerencsétlen körülményeknek tudható be. Meglátása szerint a sikertelenség oka az, hogy mind Saarinen szófiai és canberrai terve,²⁷ mind pedig saját mexikói munkája a nemzetközi konfliktusok között őrlődött fel.²⁸

Maróti következő levele már a Tanácsköztársaság idejéből való.²⁹ Beszámol a család kommunizmus alatt elszenvedett nyomorúságáról és sajnálkozik a finnországi polgárháború („roten Terror”) kapcsán. Maróti úgy fogalmaz, hogy „vénségére fel kell vennie a vándorbotot,, különben éhhalál vár rá.”³⁰ Lánya, aki a traumák sorát növelve elvetélt, családjával Svájcban keres új lehetőségeket, Maróti pedig állásajánlatot kapott Mexikóból. A művész világos emigrációs szándéka abban is megnyilvánul, hogy az állás elfogadását a mexikói állampolgárság automatikus megszerzéséhez kötötte volna.³¹ Maróti beszámol arról is, hogy a Csepeli Munkáskaszinó két freskóján dolgozik, amelyre a megbízást még az Öszirózsás Forradalom idején kapta.³²

²⁵ Uo.

²⁶ Maróti Géza levele Loja Saarinenhez 1918. augusztus 18-án, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

²⁷ CHRIST-JANER, Albert: *Eliel Saarinen, Finnish-American Architect and Educator*. Chicago – London, The Chicago University Press, 1979. 47.

²⁸ Uo.

²⁹ Maróti Géza levele Eliel és Loja Saarinenhez (dátum nélkül), CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

³⁰ Maróti Géza levele Eliel és Loja Saarinenhez (dátum nélkül), CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

³¹ Uo. Lásd még: SZENTE VARGA Mónika: Maróti Géza szerepe a mexikóvárosi Teatro Nacional építésében. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 107–113: 110–111.

³² ÁCS Piroska: A Csepeli Munkáskaszinó pannói. In: Uő (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!”, Vederemo!*, Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 123–129: 124–125.

Maróti 1920-ban hosszabb időre Hvitträskbe látogatott, hogy a mexikói Operaházhoz terveket készítsen Eliel Saarinen műteremházában.³³ A fennmaradt források alapján nem egyértelmű, hogy meddig maradt Saarinen otthonában a magyar művész: Eliel apja, Juho Saarinen levele szerint Maróti február végén érkezett és kéthetes tartózkodást tervezett.³⁴ a Magyar Iparművészet egyik cikke azonban féléves finnországi utat említ,³⁵ a kutatás pedig általában „több hónapos” kinntartózkodást feltételez. Maróti Finnországban töltött hónapjaiból két írásos dokumentum maradt fenn a Cranbrook Archives gyűjteményében, egy levél,³⁶ és pohárköszöntő lejegyzett, Loja és Eliel Saarinennek dedikált változata.

Az 1920. március 22-i keltezésű pohárköszöntő betekintést nyújt a hvitträski kúriában folyó társasági életbe, valamint adalékokkal szolgál arról is, hogy Maróti kikkel kerülhetett kapcsolatba Saarinen illusztris társaságából. Bródy-Maróti Dóra visszemlékezése szerint apja hvitträski tartózkodása alatt Akseli Gallén Kallela, Andres Zorn, Jean Sibelius és Maxim Gorkij körében mozgott.³⁷ Az említett pohárköszöntőben a vacsoravendégek közül a világhírű Sibelius³⁸ mellett megemlíti August Keikner feleségét, valamint Jarl Ekelundot, aki a Gesellius-Lindgren-Saarinen iroda munkatársa, illetve Loja Saarinen testvére, Margareta Gesellius házastársát,³⁹ továbbá Lellu Hjeltet, aki férjvel, Allan Hjelttel rendszeres vendége volt a hvitträski lakomáknak.⁴⁰

Maróti 1920. április 24-én Eliel Saarinennek írt leveléből megtudhatjuk, hogy – talán éppen Finnországból hazafelé tartva – svédországi utazást tett, amelynek során találkozott Louis Sparre és Anders Zorn svéd festőművészekkel. Ezen túl a tréfás hangnemű levélben

³³ Látogatása során készíthette később saját síremlékeként szolgáló alkotását, a *Szférák zenéjét*. Az eredetileg a Mexikói Operaház átjáró folyosójába szánt munkáról a mai napig látható egy gipszmásolat Hvitträskben (lásd ÁCS Piroska: Maróti emlékszobrai és síremlékei – tervek, rajzok, makettek. In: Uő (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941*, „Mi vagyunk Atlantisz!”, „Vederemo!”, Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 37–50: 48., 70. jegyzet).

³⁴ Idézi AMBERG 2004. 72.

³⁵ Maróti Géza pohárköszöntője 1920. március 22-én, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

³⁶ Maróti Géza levele Eliel Saarinenhez 1920. április 24-én, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

³⁷ Bródy-Maróti Dóra visszaemlékezése, Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, 19699/1976/405.

³⁸ Sibelius és Saarinen művészetének közös vonásairól BOTSTEIN, Leon: *Old Masters: Jean Sibellius and Richard Strauss in the Twentieth Century*. In: GRIMLEY, Daniel M. (szerk.): *Jean Sibellius and His World*, Princeton, Princeton University Press, 2011. 256–306: 281.

³⁹ TUOMI, Timo: *Eliel ja Eero Saarinen*. Helsinki, Ajatus 2007. 252.

⁴⁰ AMBERG, Ann-Lisa – HAUSEN, Marika – KIRMO, Mikkola – TYTTI, Valto: *Eliel Saarinen, Projects, 1896–1923*. Cambridge (Mass.), MIT Press, 1990. 54.

beszámol arról, hogy egy vonatút alkalmával összeismerkedett egy svéd templomrestaurátorral, akivel az alvókocsiban megtapasztalta az együtt utazás nehézségeit („furchtbare[n] Trienter Betonation”, „Schwefeldhydrat”).⁴¹

1922-ből két Maróti-levél maradt fenn. A február 12-én kelt Loja Sarinennek írt bizalmas levelében Maróti apja halálos ágyánál való virrasztásáról ír és a múlandóságról szóló eszmefuttatásai mellett megemlékezik már elhunyt édesanyjáról is.⁴² Művészettörténeti szempontból relevánsabb Maróti november 22-én, újfent Loja Saarinennek írt levele. Ebben a magyar szobrász lelkesen ír Saarinen egyik munkájáról, amely valószínűleg azonos a finn építész Chicago Tribune épületéhez készített tervével (4. kép). Maróti dicséri az épület tömegképzését és formai szépségét, és úgy véli, hogy a munka a gótika szellemét idézi meg. Saarinen újfajta formanyelvre talált rá, amely, mint írja, a helsinki Parlament épületének kiérlelt eszméin alapul.⁴³ Maróti szerint a rajzból sugárzó belső értékek és az egyéni kidolgozásmód egy pártatlan zsűrire bizonyosan nagy hatással lesz.⁴⁴ Maróti pályázati határidő előtt egy héttel írott levelében nem csupán megjósolta Saarinen tervének átütő sikerét (189 pályamű közül kapta meg a második díjat⁴⁵), hanem a levélben a „pártatlan” szó kiemelésével talán abbéli aggodalmát is kifejezte, hogy a helyi érdekek miatt romlanak Saarinen esélyei. Utóbbi részben be is igazolódott, ugyanis a zsűri végső döntését megelőző tanácskozás obskurus körülmények között zajlott le.⁴⁶

⁴¹ Maróti Géza levele Eliel Saarinenhez 1920. április 24-én, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence, Box 3, Folder 7.

⁴² Maróti Géza levele Loja Saarinenhez 1922. február 12-én, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence Correspondence, Box 3, Folder 7.

⁴³ Maróti Géza levele Loja Saarninenhez 1922. november 22-én, 1922. február 12-én, CA, Saarinen Family Papers, Correspondence Correspondence, Box 3, Folder 7.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ SOLOMONSON, Katherine: *The Chicago Tribune Tower Competition. Skyscraper Design und Cultural Progress in the 1920s*. Chicago, University of Chicago Press, 2001. 85.

⁴⁶ Uo. 89.

III. Maróti, Saarinen és a Cranbrook Community

III. 1. Maróti egyesült államokbeli tartózkodásának időbeli keretei

Maróti Géza először 1908-ben járt először az Egyesült Államokban, amikor a szomszédos Mexikóból hazatérve útba ejtette. Első utazásáról mindössze annyit tudunk, hogy a texasi Laredonál lépte át a határt,⁴⁷ majd New Yorkba utazott.⁴⁸ Maróti következő utazása időpontjának meghatározásában némi korrekcióra szorul a szakirodalom. Sturcz János rámutatott, hogy Maróti 1923-ban, a new yorki „Mr. Corbett építész” meghívására néhány hónapos tanulmányutat tervezett az Egyesült Államokba, azonban megvalósulását nem valószínűsítette.⁴⁹ A Marótit meghívó személyt a címzés alapján Harvey Wiley Corbett építésszel azonosíthatjuk.⁵⁰ Corbett terveit alapján 1918-ban Irving T. Bush amerikai üzletember megbízásából épült meg a New York-i Bush Terminal Building,⁵¹ majd a londoni Bush House épülete.⁵² Utóbbi homlokzatára Maróti is tervezett szoborcsoportot 1922-ben, ráadásul a bevándorlási dokumentáció szerint 1923. március 27-én az Egyesült Államokba érkezett hat hónapos tartózkodási engedéllyel és new yorki úticéllal,⁵³ azaz kétségtelenül megvalósult a tervezett amerikai utazás, így Harvey Corbett és a magyar szobrász közt szoros együttműködést sejtethetünk.⁵⁴ Maróti legközelebb 1927. január 25-én érkezett újra az Egyesült Államokba, amely időpont a művész és családjának tartós michigan állambeli

⁴⁷ National Archives and Records Administration, List or Manifest of Alien Passengers for the United States, Border Crossings: From Mexico to U. S., 1894–1964. Internetes forrás: <http://ancestry.com> (letöltés ideje: 2014. július 8.)

⁴⁸ STURCZ 2002. 132.

⁴⁹ Idézi STURCZ 2002. 132. 4. jegyzet.

⁵⁰ Bővebben: STOLLER, Paul D.: *The Architecture of Harvey Wiley Corbett*, Madison, University of Wisconsin – Madison Libraries, 1995.

⁵¹ KOROM, Jospeh J.: *The Skyscraper, 1850–1940, A Celebration of Height*, Boston, Branden Books, 2008. 320.

⁵² Lásd STURCZ 2002. 132.

⁵³ National Archives and Records Administration, List or Manifest of Alien Passengers for the United States, New York, Passenger Lists, 1820–1957. Internetes forrás: <http://ancestry.com> (letöltés időpontja: 2014. július 8.)

⁵⁴ Maróti pályája ezen kívül még az 1938 körül keresztezte Corbettét, ugyanis ekkor a magyar művész az emigrációs szándékaival, valamint egy általa összeállított elméleti munkával megkereste az ekkor a Columbia University-n tanító amerikai építészt (emléke: Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1938. december 23-án, UM, University of Michigan, Bentley Historical Library [a továbbiakban UM, BHL], Emil Lorch Papers, Correspondence). Ráadásul mindkét építészt élénken foglalkoztatta a Salamon (A párhuzamra rámutat SZENTPÉTERI Márton: „A hegyen épített város” – Maróti Géza és a jeruzsálemi Salamon Templom, In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 191–201: 198.)

tartózkodásának kezdetét is jelentette.⁵⁵ Ezt 1929-ben megszakította,⁵⁶ majd ugyanezen év decemberében családjával hosszabb időre visszautazott Európába. 1931. április 30-án⁵⁷ futott újra az amerikai partokhoz Maróti hajója, a szobrász végül 1932 júliusában települt haza.⁵⁸

III. 2. A kezdetek

Eliel Saarinen 1922-ben, a Chicago Tribune Tower pályázata kapcsán került szorosabb kapcsolatba az egyesült államokbeli művészeti és befektetői körökkel. 1923 februárjában Chicagoba érkezett, ahol további terveken dolgozott, valamint áprilisban megismerkedett Cranbrook későbbi alapítójával, George G. Booth sajtómágnással.⁵⁹ Ekkor még az illinois-i letelepedés tűnt számára kedvezőnek, azonban 1923 őszén Michiganbe utazott, hogy az ann arbori University of Michigan vendégprofesszora legyen, amely fordulatot hozott az építész pályájában.⁶⁰ Az egyetem építészeti karát vezető Emil Lorch teremtette meg a nyarat Finnországban töltő Saarinennek az oktatás, egyúttal pedig az Egyesült Államokba való visszatérés lehetőségét.⁶¹ A szellemileg pezsgő tanórák alkalmával vált a finn építész tanítványává Henry Scripps Booth és Robert Swanson, aki a kezdeti nyelvi nehézségekkel küzdő, de svédül jól beszélő Saarinen tolmácsa is volt. E két hallgatónak kiemelt szerepe volt abban, hogy Saarinen a Cranbrook-épületkomplexum megálmodójává vált.

Henry Scripps Booth George G. Booth fia volt, aki egyszerű iparosként kezdte pályáját felvirágoztatva apja fémműves vállalkozását, jelentősebb vagyoni azzal tett szert, hogy beházasodott az *Evening News* című lapot birtokló Scripps családba.⁶² George Booth fémművesként és amatőr művészként a század elejétől kereste a mecénássá válás

⁵⁵ National Archives and Records Administration, List or Manifest of Alien Passengers for the United States, New York, Passenger Lists, 1820-1957. Internetes forrás: <http://ancestry.com> (letöltés időpontja: 2014. július 8.)

⁵⁶ Uo. – Az elutazás időpontjáról nincs forrás, 1929. március 14-én ért vissza az Egyesült Államokba.

⁵⁷ Uo. – Sturcz János tanulmányában tévesen 1931 júniusa szerepel (forrásmegjelölés nélkül), vö. STURCZ 2002. 147.

⁵⁸ STURCZ 2002. 148.

⁵⁹ DE LONG, David G.: Eliel Saarinen and the Cranbrook Tradition in Architecture and Urban Design. . In: CLARK, Robert Judson (szerk.): *Design in America. The Cranbrook Vision. 1925–1950*, Detroit – New York, Detroit Institute of Arts – Metropolitan Museum of Art, 1983. 47–89: 47–49.

⁶⁰ CHRIST-JANER 1979. 31.

⁶¹ SWANSON, Robert: Eliel Saarinen, *The Michigan Technic*, 37. 1924. 4. sz. 1.

⁶² TARAGIN, Davira S.: The History of the Cranbrook Community. In: CLARK, Robert Judson (szerk.): *Design in America. The Cranbrook Vision. 1925–1950*, Detroit – New York, Detroit Institute of Arts – Metropolitan Museum of Art, 1983. 35–45: 35–36.

lehetőségét. Az Arts and Crafts bűvöletében 1900-ban megalapította William Morris Kellmscott Press-jének mintájára a Cranbrook Press-t, továbbá létrehozta 1911-ben a kérszéletű Detroit School of Design intézményét.⁶³ Booth 1922-es római látogatása során határozta el, hogy Bloomfield Hills területén elhelyezkedő birtokán létrehoz egy kísérleti művészetoktatási intézményt.⁶⁴ Abban, hogy az általa megálmodott kísérleti művészeti akadémiát és elit közoktatási intézményeket is magába foglaló campus megtervezésre Saarinent kérte fel George Booth, nem csupán a Bloomfield Hillsben építészeti irodát nyitó Henry Scripps Booth és Robert Swanson ösztönzésének, hanem Emil Lorch professzor és Albert Kahn prominens detroiti építész ajánlásának is szerepe volt.⁶⁵

Maróti elhívásának első fennmaradt forrása egy 1926. október 26-án kelt rövid távirat, amelyben Saarinen meghívja magyar barátját, hogy az „Akadémia szobrásza” és a Detroit Arts and Crafts School oktatója legyen.⁶⁶ Majd három nappal később értesítette Marótit, hogy minimális, 400 dolláros havibért, illetve hat hónapos tartózkodási engedélyt sikerült kieszközölnie megbízójánál.⁶⁷ A meghívás kapcsán két fontos kérdés tárgyalása elengedhetetlen.⁶⁸ Az egyiket már Sturcz János is felvetette, utalva Maróti kedvezőtlen körülményeire és az őt eleinte övező bizalmatlanságra.⁶⁹ A másik kérdés pedig Maróti esetleges amerikai oktatói tevékenységét, vagy az ehhez kapcsolódó terveket érinti.

Maróti megérkezése után Booth 1927. február 1-jén Helen Plumb-nak, a Detroit Arts and Crafts School vezetőjének írott levelében számol be a művésszel történt első találkozása utáni kedvező benyomásokról.⁷⁰ Ugyanakkor mentegetőzve szól arról, hogy a minimumon alkalmazza a magyar szobrászt: bevallja, hogy kizárólag Saarinen – általa sokra tartott – véleményére alapozva hívta meg a számára addig teljesen ismeretlen Marótit, ezzel azonban

⁶³ Uo. 36.

⁶⁴ Uo. 37.

⁶⁵ Uo. 38.

⁶⁶ Eliel Saarinen távirata Maróti Gézának 1926. október 26-án, CA, George Gough Booth Papers, Box 19, Folder 22.

⁶⁷ Eliel Saarinen távirata Maróti Gézának 1926. október 29-én, CA, George Gough Booth Papers, Box 19, Folder 22. Sturcz cikke ismételt korrekcióra szorul, ugyanis noha állítása szerint korábban is angol nyelven történtek a levélváltások a két barát között, amint az korábban kimutatásra került Maróti és Saarinen többnyire németül leveleztek.

⁶⁸ A további hivatalos munkaügyi levelezésről részletes összefoglalást nyújt: STURCZ 2002. 134.

⁶⁹ STURCZ 2002. 132.

⁷⁰ George G. Booth levele Helen Plumb-nak 1927. február 1-jén, CA, General Correspondence, Box 13, Folder 25.

kockázatot („gamble”) vállalt, amelynek tartott anyagi vonzataitól.⁷¹ Sokatmondó levél, hiszen arról tudósít, hogy Saarinen szakértelmébe vetett megingathatatlan hite ellenére Maróti „ismeretlenségét” Booth befektetési kockázatként értékelte. Ebben az értelemben tagadhatatlan a kontraszt Saarinen és Maróti pályája között. Saarinen európai hírneve és a Chicago Tribune tervpályázatán második díjas pályaműve körüli szenzáció hatalmas lendületet adott amerikai tevékenységéhez, megnyitva az utat a megbízásokat osztó felső befektetői körökhöz. Saarinen sikere egyúttal magyarázhatja a viszonylagos „ismeretlenség” bélyegét egész amerikai tartózkodása során magán hordozó Maróti művészi attitűdjében jelentkező új tendenciákat. A korábban építészként főként csak pavilonokat tervező Maróti olyan grandiózus pályázati terveket kezdett készíteni cranbrook-i tartózkodása alatt, mint a monumentális Livingstone Memorial Lighthouse,⁷² vagy a chicagói hősi emlékmű 1929-ből (5–6. kép).⁷³ A sorfordító *opus magnum* hajhászása talán Marótinak a kissé elszigetelt Cranbrookkal való szakításban is közrejátszhatott, azonban az ismert források alapján úgy tűnik, hogy a finn barát sikere nem váltott ki nyílt versengést, a közös alkotómunkát és a művészbarátságot nem zavarta meg.

Saarinen 1926-ban írt telegrammjában,⁷⁴ valamint George Booth már említett levelében felmerül,⁷⁵ hogy Maróti oktatói feladatokat kaphat a Detroit Arts and Crafts Schoolban. Az intézmény 1926-ban került megalapításra a Detroit Arts and Crafts Society igazgatása alatt, amelynek egyik fontos mecénása volt George Booth.⁷⁶ Bár beszámolója szerint már 1927 januárjában megkereste az intézmény igazgatója és felkérte, hogy a „dekoratív tervezési és falfestési osztály” vezetője legyen,⁷⁷ nem utal semmilyen forrás arra, hogy Maróti végül tanított volna az iskolában (valószínűleg a Detroitba ingázás nehézsége miatt). Annak ellenére, hogy Booth oktatónak szánta,⁷⁸ Marótinak nem volt lehetősége arra sem, hogy az 1932-ben alapított Cranbrook Academy tanári karának tagja legyen, hiszen addigra elhagyta Bloomfield Hills-et,⁷⁹ azonban több jel is arra utal, hogy személyesen oktatta

⁷¹ Uo.

⁷² Iparművészeti Múzeum [a továbbiakban IM], Adattár, KRTE/2421.

⁷³ Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, 19699/1976/628.

⁷⁴ Lásd 65. jegyzet.

⁷⁵ Lásd 69. jegyzet

⁷⁶ Bővebben: HAKANSON, Joy: *Arts and Crafts in Detroit 1906-1976. The Movement. The Society. The School*, Detroit, Detroit Institute of Arts, 1976. 67–79.

⁷⁷ SÜMEGI 2002. 216.

⁷⁸ George G. Booth feljegyzése dátum nélkül, CA, General Correspondence, Box 13, Folder 25.

⁷⁹ TARAGIN 1983. 41.

mintázásra Eliel Saarinen fiát, Eerot, aki később maga is világhírű építész lett. Egy forrásmegjelölés nélküli említés mellett⁸⁰ a Maróti-leszármazott Louise Brody tulajdonában lévő levél egyértelműsíti, hogy Eero mintázási leckéket vett a magyar szobrásztól.⁸¹ Emellett egy figyelemreméltó párhuzamot is említhetünk Eero Saarinen egyik korai műve kapcsán, amelyet a Cranbrook School egyik kandallója fölé mintázott. A négyzetrácsba rendezett csempék között négy apró dombormű tűnik fel, amelyek sportoló alakokat ábrázolnak (7–8. kép). Stílusa a Gesellius-Lindgren-Saarinen iroda által tervezett Pohjola Biztosítótársaság helsinki székháznak belső terében fellelhető kis méretű, a népművészet egyszerűségét és tömörségét idéző faragványokhoz hasonló.⁸² A tematika és a négyzetrácsos alapba illesztett kompozíció azonban közel áll Maróti egyik tervéhez, amely kidolgozásából ítélve egy vasrácshoz, vagy kapuhoz készülhetett (9. kép).

III. 3. Saarinen és Maróti művei Cranbrookban

Saarinen 1924-ben látott hozzá a Cranbrook Community campusának megtervezéséhez. Saarinen 1912-ben, miután canberrai városrendezési tervével csak második díjat nyert el, a művészi szabadságot korlátozó tényezőkre panaszkodott.⁸³ A finn építésznek a Cranbrook campusának megtervezésénél alkalma nyílt arra, hogy – a megfelelő anyagi háttérnek és befektetői bizalomnak köszönhetően – kiélve művészi szabadságát egy olyan nagyszabású tervet valósítson meg, amelyben totális módon egyesült az építészet, belsőépítészet és az urbanisztika módszere.

A campus épületeinek tervezésénél törekedett az egyöntetűségre, ugyanakkor többféle hagyományt szintetizált. A campus először kivitelezett épületeinek elrendezése az eredetileg a helyszínen elhelyezkedő Booth-farmét követte, központjában az elsőként felépített Cranbrook Boy School állt.⁸⁴ Saarinen bár kereste az új formát – ennek talán legjellegzetesebb példáit a Kingswood School egy-egy építészeti megoldása szolgáltatja⁸⁵ –, tradicionális alapokon állt.⁸⁶

⁸⁰ LEIPOLD, Edmond: *Famous American Architects*, Chicago, T. S. Denison, 1976. 34.

⁸¹ Eero Saarinen levele Louise Brodynak 1957-ben, Louise Brody tulajdona.

⁸² ALBRECHT, Donald – PELKONEN, Eeva-Liisa (szerk.): *Eero Saarinen. Shaping the Future*. New Haven, Yale University Press, 2011. 31.

⁸³ CHRIST-JANER 1979. 47.

⁸⁴ DE LONG 1983. 52.

⁸⁵ GERARD, John: *A Quiet Grandeur: The Architectural Drawings of Eliel Saarinen for Kingswood School Cranbrook*. Bloomfield Hills, Cranbrook Academy of Art Museum, é. n.

A campus rendezési tervén felfedezhető a 12. századi várostervezés hatása,⁸⁷ illetve a neogótikára jellemző, a Yale és a Princeton campusán is megjelenő, egy axisra fűzött árkaos udvarok rendszere.⁸⁸ Ez a finoman megjelenő historizálás egyöntetűséget sugárzó, neutrális téglaburkolattal párosult, amely az angol falusi építészetet volt hivatott megidézni utalva George Booth felmenőinek egykori hazájára.⁸⁹ Minden bizonnyal az Olaszországban sokat utazgató és gyűjtő George Booth ötlete nyomán színesítették az épített környezetet spoliumszerűen az architektúrába illesztett kisebb részben antik, nagyobb részben középkori és reneszánsz építészeti tagozatok, fragmentumok (10. kép).⁹⁰

A szinte rendszer nélkül felbukkanó spoliумok párhuzamba állíthatók Maróti kültéren megvalósult két, szobrokkal díszített kapuzatával, hiszen ezek is némileg elütnek stílusukkal, tömegükkel az őket körülvevő épített környezettől. Különösen igaz ez a könyvtár bejáratát jelentő ún. Tudás kapujára (11. kép). A végül fából kifaragott porta szemöldökgerendájának közepén emelkedik ki a Tudás allegorikus alakjának arca, alatta pedig a két félfán konzolszerű, növénymintás faragványok sorakoznak. Továbbá szokatlan a két oszlop elhelyezése, ugyanis jóval a kapu síkja elé lépnek. A tartófunkció nélküli, szabadon álló oszlopok a szomszédos udvarban felállított antik oszlopra rímelnek, amely szintén tengerentúli zsákmányként került Cranbrookba. A kapu és az architektúra közötti kontraszt igen hatásos és beleillik az egész campust belengő finom eklektikába.

Maróti 1928 tavaszán dolgozott a Cranbrook School kandallója fölé tervezett nagyszabású relief tervein és modelljén. Az ikonográfiai program központjában a dombormű felső szegmensében megformázott, a tudás átadását ábrázoló allegorikus jelenet áll, amelyet kiegészít az alatta elkülönülő, kisebb reliefekből összeálló történeti tabló, amelynek feliratai bibliai versek (Péld 1:7, Zsolt 19:1) és az angolszász irodalom nagyjai, így Shakespeare, Joseph Addison, Joseph Russell Lowell és Matthew Arnold tollából származó idézetek

⁸⁶ SAARINEN, Eliel: *The Saarinen door, Eliel Saarinen, architect and designer at Cranbrook*. Bloomfield Hills, Cranbrook Academy of Art, 1963. 5.

⁸⁷ Uo. 4.

⁸⁸ CLARK, Robert Judson: Cranbrook and the Search for Twentieth-Century Form. In: *Design in America. The Cranbrook Vision. 1925–1950*, Detroit – New York, Detroit Arts – Metropolitan Museum of Art, 1983. 21–33: 27.

⁸⁹ TARAGIN 1983. 35.

⁹⁰ A Cranbrook Archives is őriz egy levelet, amelyet George Booth egyik firenzei gyűjtőútja során írt fiának. Booth beszámol arról, hogy számos kőtöredékre sikerült szert tennie útja során. (George G. Booth levele Henry Scripps Booth-hoz 1929. március 23-án)

didaktikus anatóliáját alkotják. A dombormű didaktikus képi világáról a Sturcz János által végzett részletes ikonográfiai és stilisztikai elemzés tudósít.⁹¹

III. 4. Társasági és családi élet

Saarinen 1926-os meghívó telegramjának sokatmondó részlete az építész arra vonatkozó, – jobb híján távirati stílusban megfogalmazott – kérdése, hogy szeretnének-e Marótiék „velük élni”.⁹² Saarinen nyilvánvalóan nem csupán szakmai megfontolásból hívta meg Marótit Michiganbe, hanem évtizedes családi barátságuk okán is. Mivel eleinte egymás közvetlen közelében laktak, ezen időszak bizonyosan kevesebb levelezéssel járt a két művész között, mindenestre ilyen jellegű írásos dokumentum nem maradt fenn ebből az időszakból. Maróti és Saarinen amerikai társasági életének szinte egyetlen írott forrásokkal dokumentált epizódja egy 1929. május 16-án tartott jelmezbál volt. Maróti a meghívásra tréfás rajzzal és strófákkal válaszolt Saarinennek (12. kép). Henry Scripps Booth beszámolója szerint: „A száraz humorú Sanford Allen Pierot-nak öltözve jött, a felesége cigány volt. C. DeForest Platt tájépítész francia pincér volt. A magyar szobrászművész Maróti Géza francia úriembernek öltözött...”⁹³ Maróti és Saarinen baráti viszonya Maróti Bloomfield Hills-ből való elköltözése után is változatlanul fennállt, ezt bizonyítják a fennmaradt tréfás üdvözlőlapok. Az Egyesült Államokat 1929-ben együtt hagyták el, hogy beutazzák Európát. Az utakat megörökítő képek mellett számos fotót őriz a Cranbrook Archives az összejövetelekről, a kirándulásokról és a közös sportalkalmakról.⁹⁴

IV. Távozás a Cranbrookról és az útkeresés

Kérdéses, hogy mi készítette valójában Marótit a Cranbrook elhagyására 1928-ban. Booth-nak írt udvarias felmondólevelében a Detroittól való távolság és elszigeteltség felemlegetése mellett már-már szemére veti, hogy nem használta ki megfelelően szolgálatait.⁹⁵ Valóban

⁹¹ Lásd STURCZ 2002. 138–139.

⁹² Eliel Saarinen távirata Maróti Gézának 1926. október 26-án, CA, George Gough Booth Papers, Box 19, Folder 22. – „would you like live with us [?]„

⁹³ George G. Booth levele Henry Scripps Booth-hoz 1929. március 23-án, CA, Henry Scripps Booth Papers, Correspondence, Box 8, Folder 3.

⁹⁴ A Saarinen család fényképalbuma, CA, Saarinen Family Papers, Photographic Materials, Box 12, Scrapbook 1.

⁹⁵ Maróti Géza levele George Booth-nak 1929. január 1-jén. CA, George Gough Booth Papers, Box 19, Folder 22

csak három munkáját kivitelezte Booth, emellett fájó pont lehetett Maróti számára, hogy nem az általa készített modell alapján került kifaragásra a Cranbrook School főbejárata. Talán az oromzaton látható pelikáncsaládot ábrázoló relief, vagy a bevésott szemüveges golya negédessége miatt érezte méltatlannak a tervezetet a sajtómágnás az általa alapított fiúiskolához. Újabban azonban előkerült egy forrás, amely az említett modell megvalósulását bizonyítja. George Booth 1929 márciusában írja fiának, hogy a Maróti által tervezett pelikán-relief modelljét a szintén a Cranbrook Community-hez tartozó Brookside Elementary School fedett udvarán szeretné elhelyezni.⁹⁶ Ezt erősíti meg egy fénykép is, amely a Brookside School aulájában elhelyezett domborművet ábrázolja.

Míg Saarinen számára Cranbrook egyet jelentett a kísérletezés lehetőségével, addig Maróti pályájára az elszigetelődés árnyékát vetette. Maróti a pályája felhajtóerejeként működő lehetőségben bízott, ezért a nagyszabású megbízások reményével a városba költözést választotta. Bár a Booth-tól való elválás szemmel láthatólag nem volt zökkenőmentes, Saarinen Albert Kahn személyében egy olyan építész alkalmazásába került, aki számos szállal kötődött az egyik legnagyobb megrendelőjének számító sajtógnáshoz.⁹⁷ Albert Kahn a korabeli Detroit sztárepítésze volt, aki mind a indusztriális építészetben,⁹⁸ mind pedig a város központjában fejlődő art deco stílusú belváros kiépítésében vezető szerepet vállalt.

Kahn és Maróti együttműködésének mindössze három Detroitban megvalósult emlékét említi a szakirodalom. 1929-ben épült meg a Livingstone Memorial Lighthouse a Detroitba tartozó Belle Isle szigetén (13. kép). Maróti 1928 júliusában még reménykedett abban, hogy az ő tervváltozatát használja fel a Kahn-iroda (5. kép).⁹⁹ A terv az Iparművészeti Múzeum adattárába került,¹⁰⁰ így lehetőség nyílik a Kahn-iroda kiviteli tervével,¹⁰¹ vagy a megvalósult épülettel való összevetésre. Szemmel látható, hogy Maróti a lehetőségekhez képest megalomán tervvel állt elő, így csak a szobrászati feladatokat kapta meg. A

⁹⁶ George G. Booth levele Henry Scripps Booth-hoz 1929. március 23-án, CA, Henry Scripps Booth Writings, Box 8, Folder 3.

⁹⁷ FERRY, W. Hawkins: *The Legacy of Albert Kahn* (kiállítási katalógus). Detroit, Detroit Institute of Arts, 1970. 10–18.

⁹⁸ A téma kurrens kutatási irány a University of Michigan építészettörténetészeinek körében. Lásd még: MEISTER, Chris: Albert Kahn's Partners in Industrial Architecture, *Journal of the Society of Architectural Historians*, 72. 2013. 1. sz. 78–95.

⁹⁹ SÜMEGI 2002. 217.

¹⁰⁰ IM Adattár, KRTF/2421.

¹⁰¹ William Livingstone Memorial Lighthouse, Belle Isle Park, Detroit, Michigan, Job No. 1400, UM, BHL, Albert Kahn Papers, Drawer 14, Folder 4.

monumentalitásra való szomját leginkább a Fisher Building (1928) homlokzati plasztikáinak megtervezése, valamint a reprezentatív belső csarnokok mennyezetfreskói és mozaikdíszei alapjául szolgáló kartonok elkészítése csillapíthatta. Ráadásul az áhított hírnév is egy lépéssel közelebb került Marótihoz: munkáját a patinás *The American Architect* folyóirat Fisher Buildingről szóló különszámában méltatták.¹⁰² A Kresge Building (1929) homlokzatának dekorációját is Maróti tervezte főként a korábbi, a Fisher Building díszítésénél már alkalmazott motívumok ismétlésével.

Továbbá két detroiti munkája azonosítható be Martóinak az eddig ismerteken túl. Egy a Bentley Historical Library gyűjteményében, Albert Kahn hagyatékában található dátum és szerző nélküli gépelt dokumentum szerint Maróti tervei alapján készült el a Detroit Times Building előcsarnokának tere, illetve a hozzátartozó bronz és üveg kapuk.¹⁰³ Bár az épület ma már nem áll, a Bentley a belső térről készült korabeli fényképeket is őriz, amelyeken szemügyre vehető a Maróti által tervezett dekoráció (15. kép).¹⁰⁴ A Fisher Building burjánzó díszű belső terével szemben a Detroit Times Building előcsarnoka visszafogott, letisztult dekorációt kapott. A nyövényi ornamentika szinte csak a körbefutó pilaszerrend frízére, valamint a bronzkapuk fölött elhelyezett tondókra korlátozódik, a dekoratív márvány felületek és a geometrikus díszítések dominálnak. Míg a Detroit Times Building esetén valószínűsíthető volt a magyar szobrász részvétele, addig felbukkant egy olyan Marótihoz köthető munka, amely mind az amerikai, mind a magyar kutatás látókörén kívül esett eddig. A Griswold Building az eddig említettekhez hasonlóan Detroit belvárosában épült fel 1929-ben. A Griswold Buildinget sem Maróti Géza, sem lánya nem említi az amerikai munkák között, ráadásul nem került elő olyan forrás, amely a magyar szobrászt az épülethez kötné, azonban a homlokzaton látható szobrok egy része egyértelműen Fisher Buildingen látható dekorációt ismétli (16–17. kép). A kulcs talán a korabeli megrendelői attitűdben keresendő. George Booth és „pelikán” esete is szemléltette, hogy a megrendelők a művésztől a modellt vásárolták meg, a kivitelezés módjába már nem volt beleszólása az alkotónak. Ez alapján feltételezhető, hogy Kahn a továbbiakban Maróti terveit és modelljei, mint a Kahn Inc. jogos tulajdonát többször is felhasználta, így nem kizárt, hogy a jövőben további „Maróti művek” bukkanak majd fel.

¹⁰² Fisher Building, *The American Architect*, 135. 1929. 211–242.

¹⁰³ Jelzés nélküli irat, UM, BHL, Albert Kahn Papers, Professional Papers, Box 1.

¹⁰⁴ UM, BHL, Albert Kahn Papers, Photographs of Completed Buildings in Leather Portfolios, Volume 22.

Maróti amerikai tartózkodása alatt számos tervet készített a Kahn-iroda számára, amelyeknek csak töredéke valósulhatott meg. Az Iparművészeti Múzeum Adattárának birtokában számos olyan Maróti-terv van, amelyeket nem azonsított be a kutatás. Ezek közül kitüntetett figyelmet érdemel egy kései, 1932-ben, Detroitban készült „General Motors” felirattal ellátott rajzsorozat, amely óriásszobrok vázlatait sorakoztatja fel (18. kép).¹⁰⁵ Ugyan Albert Kahn tervezte a General Motors székhelyét Detroitban,¹⁰⁶ azonban ennek tervezési és dekorációs munkálataiban Maróti nem vehetett részt, hiszen az épület 1922-ben került kivitelezésre. Éppen ezért az tűnik valószínűbbnek, hogy a tervek a 1933-ban megnyitott Chicagói Világkiállítás Albert Kahn irodája által tervezett General Motors pavilonja számára születtek meg.¹⁰⁷ A beszámolók szerint a pavilont mind külsejében, mind belső terében monumentalitás jellemezte, ráadásul a belső térben művészeti munkák, falfestmények (többek között a Chicagóban tevékenykedő Gáspár Miklós kezétől¹⁰⁸) kaptak helyet,¹⁰⁹ azonban nem áll rendelkezésre arról forrás, hogy Marótinak az ipusztériális ikonográfiát és esztétikát (munkásalakok, repülőgépek, autók) megjelenítő alkotásai valamilyen formában megvalósultak-e.

1931. június 30. és július 12. között rendezte meg kiállítását,¹¹⁰ amely bár sikeres volt, nem vonzotta be egy csapásra a megrendelők és vásárlók seregét. Kiábrándultsága egy 1931-es leveléből¹¹¹ érezhető: kifogásolja, hogy „semmi nagy dolog nem épül” és úgy tervezi, hogy már csak utolsó chicagói munkáját végzi el. Ez a Foreman Building épületében található, mára elpusztult falfestményekre való utalásként értelmezhető. Maróti nagy elvárásokkal érkezett Booth szárnyai alól Albert Kahnhoz, aki eleinte nagyszabású feladatokkal tudta lelkesíteni Marót, ¹¹² azonban idővel a kisebb feladatok letörték a szobrászt. Éppen ezért

¹⁰⁵ IM Adattár, KRTF/5721–22.

¹⁰⁶ FERRY 1970. 20.

¹⁰⁷ Párhuzamosan dolgozott a Chicagói Világkiállításra Salamon templomának rekonstrukcióján is. Lásd SZENTPÉTERI 2002. 191–192.

¹⁰⁸ GRAY, Mary Lackritz: *Guide to Chicago's Murals*. Chicago, University of Chicago Press, 2001. 248–249.

¹⁰⁹ GANZ, Cheryl R.: *The 1933 Chicago World's Fair, A Century of Progress*. Urbana – Chicago – Springfield, University of Illinois Press, 2008. 80.

¹¹⁰ Magyar Nemzeti Galéria, Adattár 19699/1976/632.

¹¹¹ SÜMEGI 2002. 217. – Sümegi György gyűjtésében az 1929-es dátum szerepel, azonban kevésbé valószínű, hogy a levél valóban akkor keletkezett, tekintve, hogy a Kahn irodának ebben az időszakban nem volt chicagói megrendelése (FERRY 1970. 22–24, illetve a BHL Albert Kahn Papers anyaga alapján).

¹¹² SÜMEGI 2002. 216–217.

sorsszerű volt hazautazása, amely azonban nem csupán aktív pályáját állította lejtőre, hanem a Saarinen családdal való kapcsolattartást is megnehezítette.

V. A Maróti és a Saarinen család kapcsolata 1932 után

Amint az a fentebb írtakból kitűnt Maróti Géza és Eliel Saarinen pályája meglehetősen eltérő ívet írt le az Egyesült Államokban, ez pedig fokozódott a szobrász hazatelepülését követően. Mialatt Saarinen ünnepelt építészként megvalósíthatta – időközben felcseperedett és a világhírű Yale-en végzett – fiával a Cranbrook campusára álmodott nagyszabású épületegyüttest, addig Maróti anyagi bizonytalanságban élt, emellett Atlantisz utópiáját és az amerikai felhőkarcolók monumentalitását hajhászva elkészítette a budapesti Városháza pályázatára szánt grandiózus tervét, amely jól példázta, hogy mennyire elszakadt a magyarországi építészeti realitásoktól.¹¹³ A Maróti számára zsidó származása miatt különösen vészterhes korszakról ismételten csak sporadikus forrásaink vannak, amelyekből azonban az szűrhető le, hogy a két művész családja között a végsőig létezhetett valamiféle kapcsolat.

1936-ben Maróti egy tablót készített, a feltüntetett évszámokból ítélve („1906–1936,”) a családi barátság harmincadik évfordulójára (19. kép).¹¹⁴ A tábló szabályosan komponált négyszögletű ablakokban mutatja be a két család tréfásan megformált tagjait egy-egy jellegzetes élethelyzetben. Például Loja Saarinen gólyát etet (a Cranbrook School főbejáratának tervén is megjelenő szójáték, amely Cranbrookra utal, ti. a „gólya”angol megfelelője „crane,”), Eero (Poju¹¹⁵) a pipáját tisztítja. Túl azonban a tréfán némi búskomorságot kölcsönöz a képnek a két barát alá-fölérendeltsége. Maróti szomorú arckifejezésű alakja mereven tartja a posztamenst, amelyen állva Saarinen értő szemmel méricskéli a felhőket a toronyházak szintjénél is feljebb emelkedve.

Maróti igen hamar megbánta végleges hazatelepülését, és megkísérelt visszamenni Michiganbe. A visszatelepülési kísérlet történetének egyetlen forrása Maróti és Emil Lorch német nyelvű, 1936 és 1938 közötti levelezése.¹¹⁶ Lorch évtizedekig volt a University of Michigan építészetinek *spiritus rectora*, és többek között Saarinent is ő csábította

¹¹³ Lásd PRAKFALVI Endre: Maróti Géza és a budapesti Városháza tervpályázata. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!” Vederemo!* (kiállítási katalógus), Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 123–129.. Budapest, 2002. 202–209.

¹¹⁴ Maróti és Saarinen első ismert találkozása 1907-ben történt, de elképzelhető, hogy már korábban is leveleztek egymással.

¹¹⁵ ALBRECHT – PELKONEN 2011. 29.

¹¹⁶ UM, BHL, Emil Lorch Papers, Correspondence, 1936–1938.

vendégprofesszornak Michiganbe.¹¹⁷ Talán éppen a finn építésznek köszönhetette Maróti, hogy 1936 decemberében régi ismerősként írt Lorch-nak.¹¹⁸ Maróti állásért folyamodott: elinte anyagi szempontokra,¹¹⁹ majd 1938 decemberében már az „európai reménytelen helyzetre” hivatkozva kérte a professzor segítségét.¹²⁰ Nem tudni, hogy Saarinnel ez ügyben felvette-e a kapcsolatot, de a visszatelepülési kísérlet sikertelen volt, régi kollégája, Albert Kahn ajánlásának ellenére is.¹²¹

A családi barátság egyik utolsó momentuma Loja Saarinen 1939-es látogatásához kapcsolódik. A vendégeskedésről nem maradtak fenn adatok, azonban izgalmas pillanatokban volt része Loja Saarinennek, ugyanis szeptember 1-jén, a II. világháború kitörésének pillanatában még Budapesten tartózkodott.¹²² Végül a kétségbeesett, szintén éppen Európában tartózkodó Eero Saarinen „menekítette ki” és utaztatta haza édesanyját az Egyesült Államokba.¹²³

A két család kapcsolatára vonatkozó utolsó forrás egy köszönőlevél, amelyet Loja Saarinen írt válaszul Maróti Dóra részvénytilvánítására, amelyet Eero Saarinen halála kapcsán 1962. januárjában küldött.¹²⁴ Ekkorra a két művészbarát már halott: Maróti Géza 1941. május 6-án, Eliel Saarinen 1950. július 5-én távozott az élők sorából.

VI. Zárszó

Az Eliel Saarinen Párizsi Világkiállításra tervezett finn pavilonjának 1900-es bemutatása és Maróti Géza 1906-os milánói sikere között eltelt hat év szemléletesen jellemzi a magyar művész „lemaradását” finn kollégája mögött. A „hátrány” lefaragása és a saarineni példa követése az idő előrehaladtával egyre inkább meghatározta Maróti törekvéseit. A felsorakoztatott források összeolvasásával pedig arra juthatunk, hogy ez folyamat Saarinen 1922-es Chicago Tribune-pályázatának sikere után még inkább előrehaladt. Maróti „saját” Tribune-pályázatát igyekezett létrehozni, amely egy idő után rögeszméjévé vált. Saarinen

¹¹⁷ Lásd 69. jegyzet.

¹¹⁸ Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1936. december 17-én, UM, BHL, Emil Lorch Papers, Correspondence.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1938. december 23-án, UM, BHL, Emil Lorch Papers, Correspondence.

¹²¹ Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1937. április 14-én, UM, BHL, Emil Lorch Papers, Correspondence.

¹²² TUOMI 2007. 151.

¹²³ Uo.

¹²⁴ MNG Adattár 1969/1976/1962.

barátsága azonban egyúttal folyamatos és élő kapcsolatot biztosított számára a finnországi és amerikai művészeti élettel.

Mindazonáltal Maróti és Saarinen kapcsolata nem nevezhető egyoldalúnak, emberi és szakmai szempontból bizonyosan Saarinen számára is meghatározó volt. Nem véletlenül emeli ki a finn építésről készült monográfia, hogy Saarinen esetében a magánélet és a szakmai tevékenység nem különíthető el egymástól.¹²⁵ A környezetére érzékeny finn művész szellemi körének pedig biztos pontja volt Maróti Géza, aki iránt, mint azt az amerikai meghívás példája is megmutatta, olyan feltétlen szakmai és emberi bizalommal volt, hogy örömmel akár évtizedekre is „szomszédjává” fogadta volna. Maróti és Saarinen több évtizedes barátságának és szakmai kapcsolatának minden örömét, keserűségét, sikerét és kudarcát őrzi az tréfás vers, amelyet Maróti a barátságuk harmincadik, keserűdes évfordulójára készített tablóhoz költött:

„Clio wird die Nachwelt erinnern,
Das die hier abconterfeyten Weltbürger,
In allen Ländern,
Zu jeder Tageszeit starke Eindrücke,
Und Schnäpse zu sich nahmen,
Um die Schönheit zu suchen,
Zu bauen, zu streben,
Zu malen, zu weben,
Zu schreiben und drucken,
Zu essen den Kuchen,
und zu meisseln den Stein,
und zu trinken den *Wein*.”¹²⁶

¹²⁵ AMBERG – HAUSEN – KIRMO – TYTTI 1990b. 52.

¹²⁶ CA, Saarinen Family Papers. – A vers eredeti tördelése megváltoztatásra került. Vö. 19. kép.

VII. Őrzési intézmények

Arkitektuurimuseo, Helsinki

Cranbrook Center for Research and Collections, Cranbrook Archives, Bloomfield Hills (MI)

Iparművészeti Múzeum, Adattár, Budapest

Magyar Nemzeti Galéria, Adattár, Budapest

University of Michigan, Bentley Historical Library, Ann Arbor (MI)

VIII. Irodalomjegyzék

ÁCS Piroska: A Csepeli Munkáskaszinó pannói. In: Uő. (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!” Vederemo!* (Kiállítási katalógus), Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 123–129.

ÁCS Piroska: Maróti emlékszobrai és síremlékei – tervek, rajzok, makettek. In: Uő. (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!”, Vederemo!*, Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 37–50.

ALBRECHT, Donald – PELKONEN, Eeva-Liisa (szerk.): *Eero Saarinen. Shaping the Future*. New Haven, Yale University Press, 2011.

AMBERG, Ann-Lisa – HAUSEN, Marika – KIRMO, Mikkola – TYTTI, Valto: *Eliel Saarinen. Suomen aika*. Helsinki, Otava, 1990. [AMBERG – HAUSEN – KIRMO – TYTTI 1990a]

AMBERG, Ann-Lisa – HAUSEN, Marika – KIRMO, Mikkola – TYTTI, Valto: *Eliel Saarinen. Projects. 1896–1923*. Cambridge (Mass.), MIT Press, 1990. [AMBERG – HAUSEN – KIRMO – TYTTI 1990b]

AMBERG, Anna-Liisa: Eliel Saarinen ja Unkari – Eliel Saarinen és Magyarország. In: *Finnmagyar. Finn-magyar művészeti kapcsolatok az 1900-as párizsi világkiállítástól a Cranbrook Schoolig – Suomen ja Unkarin taidesuhteet 1900–1920*. (kiállítási katalógus),

Szerk. KESERÜ Katalin – HUDRA Klára, Espoo – Budapest, Gallen-Kallelan Museo – Ernst Múzeum, 2004. 65–82.

MILLER LANE, Barbara: *National Romanticism and Modern Architecture in Germany and the Scandinavian Countries*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

BOTSTEIN, Leon: Old Masters: Jean Sibellius and Richard Strauss in the Twentieth Century. In: GRIMLEY, Daniel M. (szerk.): *Jean Sibellius and His World*, Princeton, Princeton University Press, 2011. 256–306

CHRIST-JANER, Albert: Eliel Saarinen. *Finnish-American Architect and Educator*, Chicago – London, The Chicago University Press, 1979.

CLARK, Robert Judson: Cranbrook and the Search for Twentieth-Century Form. In: Uő. (szerk.): *Design in America. The Cranbrook Vision. 1925–1950*, Detroit – New York, Detroit Institute of Arts – Metropolitan Museum of Art, 1983. 21–33.

DE LONG, David G.: Eliel Saarinen and the Cranbrook Tradition in Architecture and Urban Design. In: CLARK, Robert Judson (szerk.): *Design in America. The Cranbrook Vision. 1925–1950*, Detroit – New York, Detroit Institute of Art – Metropolitan Museum of Art, 1983. 47–89.

FERRY, W. Hawkins: *The Legacy of Albert Kahn* (kiállítási katalógus). Detroit, Detroit Institute of Arts, 1970.

Fisher Building, *The American Architect*, 135. 1929. 211–242.

GANZ, Cheryl R.: *The 1933 Chicago World's Fair, A Century of Progress*. Urbana – Chicago – Springfield, University of Illinois Press, 2008.

GERARD, John: A Quiet Grandeur: The Architectural Drawings of Eliel Saarinen for Kingswood School Cranbrook, Bloomfield Hills, Cranbrook Academy of Art Museum, é. n.

GRAY, Mary Lackritz: *Guide to Chicago's Murals*. Chicago, University of Chicago Press, 2001.

HADIK András: „Alexander mozaik”– Maróti Géza tevékenysége az I. világháborúban. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 71–81.

HAKANSON, Joy: *Arts and Crafts in Detroit 1906-1976. The Movement. The Society. The School*, Detroit, Detroit Institute of Arts, 1976.

KÖPÖCZI Rózsa: Maróti Géza és Zebegény In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 85–101.

KOROM, Joseph J.: *The Skyscraper, 1850–1940, A Celebration of Height*, Boston, Branden Books, 2008.

LEIPOLD, Edmond: *Famous American Architects*, Chicago, T. S. Denison, 1976.

MEISTER, Chris: Albert Kahn’s Partners in Industrial Architecture, *Journal of the Society of Architectural Historians*, 72. 2013. 1. sz. 78–95.

PRAKFULVI Endre: Maróti Géza és a budapesti Városháza tervpályázata. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!” Vederemo!* (kiállítási katalógus), Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 123–129.. Budapest, 2002. 202–209.

SAARINEN, Eliel: Gondolatok Budapest szabályozásáról. *Új Élet*, 1–2. 1912. 21–33.; 161–179. 1912. 67–83.

SAARINEN, Eliel: Nyrelgeringen av Budapest, *Arkitekten*, 1912. 15.

SOLOMONSON, Katherine: *The Chicago Tribune Tower Competition. Skyscraper Design and Cultural Progress in the 1920s*, Chicago, The University of Chicago Press, 2001.

STOLLER, Paul D.: *The Architecture of Harvey Wiley Corbett*. Madison, University of Wisconsin – Madison Libraries, 1995.

SÜMEGI György: Elég pár névjegy (Maróti Géza levelezéseiből). In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 212–218

STURCZ János: „Vederemo - de ezt meg kell nyerni!” Maróti Géza pályaműve a Rockefeller Centerhez. *Ars decorativa*. 11. 1991. 37-65.

STURCZ János: Ami megmaradt... Maróti Géza megvalósult munkái az Amerikai Egyesült Államokban, 1927-1932. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza, 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz!” Vederemo!* (kiállítási katalógus), Budapest, Iparművészeti Múzeum, 2002. 123–129.. Budapest, 2002. 132–149.

SWANSON, Robert: Eliel Saarinen, *The Michigan Technic*, 37. 1924. 4. sz. 1.

SZENTE VARGA Mónika: Maróti Géza és más magyar művészek a Mexikói Nemzeti színház építésében. In: ÁCS Piroska (szerk.): *Maróti Géza 1875–1941, „Mi vagyunk Atlantisz”, Vederemo!* (kiállítási katalógus). Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2002. 108–113.

TARAGIN, Davira S.: The History of the Cranbrook Community. In: CLARK, Robert Judson (szerk.): *Design in America. The Cranbrook Vision. 1925–1950*, Detroit – New York, Detroit Institute of Arts – Metropolitan Museum of Art, 1983. 35–45.

TUOMI, Timo: *Eliel ja Eero Saarinen*, Helsinki, Ajatus 2007.

IX. Függelék

IX. 1. Maróti Géza Egyesült Államokban őrzött levelezései (forrásjegyzék)

Cranbrook Archives, Correspondence, Box 3, Folder 7.

1. Maróti Géza levele Eliel és Loja Saarinenhez 1918. április 30-án.
2. Maróti Géza levele Loja Saarinenhez 1918. május 15-én.
3. Maróti Géza levele Eliel és Loja Saarinenhez 1918. augusztus 18-án.
4. Maróti Géza levele Loja Saarinenhez 1919-ben (dátum nélkül).
5. Maróti Géza pohárköszöntője ajánlással 1920. március 22-én.
6. Maróti Géza levele Eliel Saarinenhez 1920. április 24-én.
7. A Maróti család köszöntője Eliel és Eero Saarinennek 1921. augusztus 7-én.
8. Maróti Géza levele Loja Saarinenhez 1922. február 22-én.
9. Maróti Géza levele Loja Saarinenhez 1922. március 19-én.

University of Michigan, Bentley Historical Library, Emil Lorch Papers, Correspondence

1. Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1936. december 17-én.
2. Emil Lorch levele Maróti Gézához 1937. február 6-án.
3. Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1937. február 8-án.
4. Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1937. április 14-én.
5. Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1938. január 13-án.
6. Maróti Géza levele Emil Lorch-hoz 1938. december 23-án.

IX. 2. Maróti Géza levelei a Cranbrook Archives gyűjteményében (forrásközlés)

Cranbrook Archives, Saarinen Family Papers, Box 3, Folder 7, Correspondence – Maroti, Geza 1918–1922¹²⁷

1.

Budapest, am 30. April 1918

Liebsten guten Freunde Eli und Loja!

Diesmal mein ich wirklich nicht wie ich beginnen soll. Euer Brief, der erste seit so langer Zeit, hat uns ganz gerührt, er ist noch heute meine tägliche Lektüre, das Telegramm welches nachträglich kam hat uns einfach konstruiert. Was müsst Ihr arme Freunde in der letzten Zeit alles erlebt und mitgemacht haben. Ich habe es mitgeföhlt. Leider kam man von uns nach Finnland noch nicht telegrafieren angeblich soll am 1. Mai der Postverkehr wieder beginnen. Pucis Hochzeitsanzeige u. s. w. ist auch zurückgenommen, ein Telegramm konnte ich trotz aller Protektion nicht durchsetzen. Ich habe mir dieses gewisse müde und stumpfecht sagen und verzichten schon so angewöhnt, dass ich wirklich zuerst wieder mit Euch reden lernen muss. Ich möchte diese viele tausend Kilometer verschwinden lassen um mit Euch zu schweigen. Ich bin leider nicht frei und habe noch immer dieselbe Einteilung. Seit vier Jahren ein bunter abwechslungsreicher Tanz. Ein Sich – hineinstürzen – ein Erwachen – Krankheit – Heimweh – u. s. w. Nun habe ich ein müdes Herz. Müde für alles war ich bisher lieb hatte, an menschlichen Idealen, an Schönheit u. Hoffnung. Nur Euch habe ich lieb. Diese Liebe war ja wach und gab mir so viel zurück, da ich soviel verloren – Ja unser Haus ist auch leer. Puci hat am 14. März geheiratet. Der Laci (Dr. Ladislaus Bródy) ist 28 Jahre alt, schon Artill. Hauptm. i. d. Res, ein *höchst intelligenter* prächtiger Junge mein grösster Sportkonkurrent, dazu aber Reiter und glänzender Skiläufer – u. s. w. s stammt aus einer sehr ausgehenden jüdischen Familie die der Öffentlichkeit schon große Spitäler etc. gestiftet hat. Er ist Dr. Agrikulture

¹²⁷ Az átiratban a szövegek tördelése a könnyebb olvashatóság érdekében módosításra került. Az elírások, helyesírási hibák szintén e célból kerültek kijavításra, azonban a szöveg tartalma és Maróti sajátos szóeleményei semmilyen módon nem torzultak ezáltal. Az eredeti kéziratban aláhúzással jelölt szavak és szövegrészek az átiratban kurzívval lettek szedve.

und Miteigentümer der großen deutschen Blätter in Budapest, „Neues Pester Journal“¹²⁸ u. „Politisches Volksblatt“ hat 4 1/2 bis 5. Millionen ist aber ein bescheidener, einfacher, guter Junge. Dass diese zwei Jungen (die sich Kind, Laci Student) der Krieg zusammen gebracht hat, war in dieser schweren Zeit meine einzige Freunde. Die Bródy sind uns ja seit 15 Jahren Freunde. Es sind alle sehr kultivierte, viel lesende, musizierende Menschen, die wir sehr lieben. Mit den Religionsunterschied hat es große Schwierigkeiten gegeben. Die Jungen wollten die zukünftigen Kinder weder röm. kath. (Pucis Religion.) weder jüdisch (Lacis Religion) erziehen. Nur haben sie beschlossen die zukünftigen Kinder in der einfachen Unitarischen Religion zu erziehen, die Ältern werden auch diese Religion annehmen, (Laci wegen seine Mutter später) Puci ist bereits aus den katholischen Glauben aus getreten und ist momentan ohne Religion. Ja eine hat sie. Die Schönheit meine, unsere Religion. Ich habe ohne zu wollen instruktiv zu den Wort „Kinder“ bei den oberen Zeilen das Wort „zukünftigen“ dazu gefügt. Ich will also noch nicht Großpapa werden, sagt das Unterbewusstsein – Ich und Großpapa. Nicht schlecht. Sollte es in einem Jahr doch so werden, dann muss ich mein Schicksaal würdig tragen. „Großpapa kommen“ – wird es in allen Ecken klingen. – Ja er kommt. Puci ist schön und blühend wie ein Rosenzweig. Sie balgen sich mit Laci den ganzen Tag herum, wie zwei schlechte Gassenbuben, sie essen täglich bei uns zu Mittag und wohnen bei Laci Mutter. Ich fürchte nur das der arme Laci in einigen Wochen wieder einrücken muss. Dann ist bei uns auch so, wie bei so vielen Familien im Kriegen alle Männer der Familie sind weg! Poldi sieht sehr gut auss, sie hat nur einen Gedanken Puci und Laci. Bei Ihr gibt es keine Komplikationen. Sie ist unser guter Geist. Ich bin noch von der Egyptischen Front ganz braun, sonst genau wie früher, bis auf einiges – Eli wird gewiss ein Lächeln unterdrücken, denn ich hoffe und glaube fest, dass er seine gute Laune nicht eingeküsst hat – Es wird ja doch einmal die Zeit wieder kommen wo wir Csopaki trinken und Hestkrebse essen und in meine alte Knochen kommt wieder die alte Kraft – Ich werde auch „Pseudo – Neuro – Inhalations – Glacial – Hosenträger“ tragen, die machen den Gang jugendlich und elastisch - Beiliegend eine Fotografie von Laci u Puci im Hintergrunde ein angefangenes Ölbild von mich (es schaut aus wie ein Fresco – Tempera – Verlegenheit – Elaborat) dann beistehend ein Bild von mich in Ghazza – leider ohne Tropenhelm, da schaue ich viel kriegischer aus – ich war auch damals nach einer schweren Ruhr – ein wenig ramponiert, wie ich sagen möchte. – Eli hat ganz recht unsere Freundschaft hat sich in diesen traurigen Jahren womöglich noch vertieft, nur bin ich leider nicht frei, sonst möchte ich mit

¹²⁸ Csillagozás: sie gehören drei Brüdern, Laci ist der mittlere.

den ersten Zug nach Hvitträsk fahren. Eure Einladung war ja so warm und lieb. Es geht leider nicht. Vielleicht könnt Ihr abkommen – ich wäre der glücklichste Mensch, und bekomme jetzt zu einer Konkurrenz zu einem Heldendenkmal vielleicht 6. Monate Urlaub. Das wäre fein! Also einpacken Loja und kommen. Ich lasse auch Elis Automat in Stand setzen, damit sich Eli einmal täglich darum ergötzen kann. Ich werde sorgen dass Ihr nicht ganz verhungert u. verdurstet – Kommt also nach Zebegény, wir werden sehr fein leben! Nun prüfe ich ein müdes Herz ob ich Loja noch lieb habe, oder ob man jemanden noch lieben haben kann, und ob „desto Loja ihriges freundliches Gefühl mir noch gewogen bleibt“ oder ob ich traurig fürbass solle wandern vorbei an des Frühlings Pracht“ – Meine goldene negative poetische Ader zwingt mich wieder auf den PEGASOS - man fühlt sich wie ein poetischer Zwingli in seiner Zeit (verzeiht Loja u. Eli das harte Spiel mit warten) und möchte nur Freunde meinen dass man die Sprache wieder gefunden hat – Pipsa[n] muss nach den Tanzbildern geurteilt ein harmonisches liebes Wesen sein. Ihr Kleid oder Kition ist Grün. Ero wird auch bald ein junger Herr. Ich möchte beide schon gerne sehen. Denn lange halt ich ohne Euch nicht mehr aus, ich desertiere - Hoffentlich desertiert auch der ganze Kreis von diesen Erdboden – Also lieben Freunde viel Freundschaft und viel Liebe nebst einigen zehntausend Küssen und viele Hektoliter Freunde- tragen.¹²⁹ Ich grüße auch unsere alten Freunde. Schreibt bald wieder. Loja einen separaten warmen Kuss! Eli einen kräftigen Händedruck von: Géza

2.

aus 15.Mai 1918

Allerliebste gute Loja!

Deine lieben Zeilen vom 5-ten und 11-ten März habe ich mit sehr gemischten Gefühlen erhalten, als Lebenszeichen nach den Brief vom 17 - Jänner war ich sehr erfreut, der Inhalt aber hat mich ganz, aber ganz verzweifelt gestimmt, denn ich bin auch schon lange nicht innerlich ausbalanciert und habe alles Vertrauen an menschliche Werte schon längst verloren. Ich vegetiere und brüte dahin und Euer trauriges Schicksaal, das ganze Milieu, die Rohheit um Euch herum, die Ihr doch die allerfeinsten Menschen seid, die ich kenne, geben mir ein

¹²⁹ Csillagozás: Ich habe bald vergessen Poldi, Puci, Laci ebenfalls!

vollständiges Bild von Euer zermarterten armen Seele. Ja man wird langsam einer jeden Hoffnung hat. Ich muss aber sagen, bei uns war es doch besser geregelt, denn haben auch wir Männer so manches gesehen und mitgemacht, die Familien blieben doch meistens verschont. Armer Eli das wird Dich noch lange schmerzen. Du wolltest ja mit Deinen glänzenden Plänen auch den ärmsten Menschen Kultur, Gesundheit und Schönheit zuführen, Du wolltest alle Armen Halbtiere in einen schönen Garten setzen dass sie für ihre Arbeit als Menschen leben können. Verzweifle nicht Eliel, gehe Deine Wage weiter. Baue das Nest der Kultur. Der Mensch ist nicht so schlecht, nur irregeführt. Die große Blutwelle wird ablaufen und wird versickern. Es kommt die große Reaktion, wo die wirklichen Werte das Heldentum und die Rohheit verdrängen. Wir werden uns noch alle sonnen.

Meine Sehnsucht nach Euch kann ich einfach nicht in Worte kleiden und bin ein armer Sklave. Ich möchte morgen mit alle Lieben, auch mit Laci, zu Euch. Wir sind alle gebunden, vielleicht das Poldi u Puci über die Grenze kommen könnten, man bekommt so schwer Auslandspässe, aber bei uns zweien ist es ganz ausgeschlossen. So werden wir diesen Sommer nur in Gedanken in Hvitträsk verbringen. *Kommt doch nach Zebegény*, die Kost ist zwar momentan etwas mittelmässig, aber das ist ja überall so wir werden alle Mängeln mit viel Liebe und Freundschaft ersetzen. Also los von Finnland, ein wenig auslüftern, dann wird die Arbeit wieder besser gehen. Meine liebste gute Lojetta, ich hab Dich, wenn das noch möglich, viel lieber und ich möchte mit Dir lange-lange plauschen. Wir haben ja schon so viele gemeinsame geistige Berührungspunkte. Ist Eli ein gelockter Jüngling, so bin ich ein grauer Esel, die schönen Frauen waren zu mir einst viel freundlicher, ich hab früher viel mehr Geld gehabt, und hab große Arbeiten bewältigt, kränklicher, grandicher Schwieger und ausgehender Großpapa, ohne jeder künstlerischen oder sonstigen Ambition und habe jetzt soviel herumgezeichnet dass ich schon mein eigentliches ehrliches Handwerk ganz vergessen haben, damit diese Jeremiade noch kompletter ist wirft der Laci schon besser Speer, stößt weiter die Kugel, springt besser weit und hoch und läuft besser, schwimmt und reitet wie ein Häuptling. Die Jugend ist also weg, nur meine alte Tugend ist geblieben, ich trinke u rauche nicht, letzteres weil „nix da is“ das lange aufbleiben ist mir was ganz unbekanntes lesen tue ich zwar viel aber ohne Sistem und Lieben – mein Gott da muss ich einem Lexikon aufschlagen und den Eli fragen: wie macht man das? So weit ist Dein Freund gesucht. Du und Eli werdet mich wieder verjüngen es soll nur recht bald sein und lange anhalten...

Ich grüsse in küsse Euch alle auch in Poldi und Pucis und Lacis Namen, Dir einen separaten langen innigen Kuss vom

„försste Mann,,; Géza

3.

am 18 Aug 1918

Allerliebste gute Freundin Loja,

Du goldenes Herz!

Deine letzten Zeilen haben mir ein warmes schönes Bild aufgerollt. ne gerne möchte als stiller Zuschauer in der nähe seine und genießen wie Dein warmes Herz alles umspannt, die Kinder, Eliel, das ganze Haus alle Freunde, die Blumen des Gartens und so käme auch auf mich von Deiner Wärme und Freundschaft. Eigentlich hat diese unerhört lange Trennung meine Gefühle für Dich, für Euch womöglich noch vertieft, sie wurzeln ja sofort, dass diese Große falsche Gebärde der Menschheit sie auch nicht im Geringsten vermischen konnte. Es weis momentan niemand, wie noch die Citadelle der menschlichen Dummheit und der entfesselten Leidenschaften gehaut wird, sicher ist es, dass ich schon mit einer unbeschreiblichen Sehnsucht diesen Moment erwarte, wo wir uns mündlich verständigen können. In welcher Stadt wird es wohl sein. Eliel wird gewiss in einen eleganten Sportanzug auftauchen, dass ich grün und blau werde vor Neid. Pipsa und Ero sind natürlich auch mit, beide schön und groß. Der Bub ein Gauner, wie er als Bub sein soll. Pipsa wie Du schreibst: ein liebes kleines zierliches Weibchen - Und Loja? Meine liebe kleine Loja? Es hilft halt alles nichts. Die reichste Fantasie, die schönsten Briefe, sind wie Nebelschleier, sie zerfließen bei den Stürmen unseres unruhigen Lebens und welken dahin wie müde Blumen. Ein lieber warmer Händedruck sagt mehr, denn es ist Wirklichkeit und mir werden mit Eli noch so manchen „Literatur“ Abend verbringen und etliche große Dummheiten aufführen. Unsere guten Eigenschaften leben ja, sie schlafen nur momentan und werden frisch und kräftig Erwachen. Ich habe in Sofia eine Ausstellung gemacht, mit wenig Geld aber großen Erfolg. Der König hat mir das Kommandeur Kreutz Pour le Merite Civil m. d. Kriegsdekoration verliehen, ich bekam auch das Ehrenzeichen I. Classe vom Roten Kreuz. (Bei uns soll ich Hofrath werden, das Ministerium hat schon die Eingabe gemacht. Es ist zum schießen! Ein Hofrath der Purzellbäume macht!) *In Sofia sind mir Eliels wunderbare Entwürfe für das königliche Palais in den Sinn gekommen.* Damals war in Bulgarien eine andere Luft. Diese Zeiten wären für Elis Pläne günstiger gewesen! Eli hat überhaupt da Pech (so wie ich mit meinen Teaterbau in Mexico-City), dass seine internationalen Arbeiten, so war es auch mit Canberra, immer, ich

möchte sagen, zwischen international-politische Mühlsteine kommen. Wäre die Welt wirklich mit Kunst und Kultur gesättigt, wie sie es doch laut Beweis des Weltkrieges nicht ist, so würde man nicht noch Nationalität fragen. Wäre die Schönheit die Religion der ganzen Welt, so sind die gegenwärtigen Zustände undenkbar. Ob sich wohl ein Hohepriester dieser Religion bald finden wird? Ich habe vom Militär bis 10. Sept. Urlaub. Dann bin ich wie ein welkes Blatt im Herbststurm. Poldi ist glücklich mit Puci und Laci, Puci mit Laci, Laci mit Puci u. s. w. Die Donau ist groß und fließt bei uns vorbei, wie das Leben. Diesen Sommer gab es viel Regen u. Stürme. Ich bin ohne Energie, ohne künstlerischen Ehrgeiz, verbrauche langsam, aber sicher ein großes Vermögen und soll ohne Jugendkraft ein neues Leben beginnen. Es wird nicht gehen. Der Krieg tötet auch so. Nur solche Freunde wie Ihr seid halten mich noch hoch. Viele warme Freundschaft an Eli und die Kinder, Dir einen langen Kuss mein liebes Herz. Schreibe bald, damit das Wiedersehen näher erscheint. Grüsse Polle und Jalles. Ich hab Dich sehr lieb!¹³⁰

Géza

4.

Allerliebste gute Freunde Loja u. Eli!

Unser Leben ist in den letzten Kriegsjahren ganz trostlos, der Niedergang unserer ganzen Kultur, die schrecklichen Tage während des Kommunismus einfach unfassbar fürchterlich. Ihr habet ja leider auch traurige Erfahrungen, das Buch über den roten Terror in Finnland hat uns Eure Leiden noch näher gebracht zum waren mir mitten darin, abgesperrt von der ganzen intelligenten Welt, einen rohen Pöbel aus. geliefert, hungernd, darbend entbehrend, ohne die lieben alten Freunde, an die man sich in trübseligen Stunden das Herz erleichtern kann. Deine Zeilen allerliebste Loja und Euer Telegramm haben uns allen große Freunde bereitet, für uns war u. ist Part u. Telegraf leider noch immer gesperrt. Ich hätte so viel zu sagen u. zu schweigen, diesmal geht es noch nicht, bis die Landesgrenzen offen sind. Durch den Krieg u. Kommunismus sind wir alle Bettler geworden, ich muss auf meine alten Tage den Wanderstab ergreifen um hier nicht zu verhungern. Laci muss auch neu den Lebenskampf beginnen. Seine Familie reist diese nach die Schweiz eine neue Heimat suchen. Unser Geld ist

¹³⁰ Szélfegyzetben: Ich möchte noch Polle meinen großen Dank sagen für die lieben Zeilen, sie ist wie ein guter Geist, aufmerksam und hilfsbereit, ich werde es nie vergessen!

so wertlos, das die reichsten Leute von Ungarn ins Auslande kaum leben können. Ich habe von der mexicanisher Regierung ein Kabel bekommen: ich soll meine „Fix conditions“ für fertig Stellung meiner Arbeiten in Mexico bekannt geben. Meine erste Bedingung ist: die mexicansche Staatsbürgerschaft. Diese Arbeit ist mein letzte Hoffnungsstrahl. Dann will ich meine Sachen alle verkaufen, meine Modelle u Zeichnungen zerstören und hinaus! Poldi Puci u. Laci sind mager u. ausgehungert, aber gesund. Die arme Puci hat ein 5. Monate altes totes Kind geboren. Ich arbeite momentan an 2 Wandbilder (je 12'00 zu 2'00) mit ca 70 lebensgroßen Figuren. Die naturgroßen farbigen Kartone sind schon fertig. Die letzten Tage habe ich eine Lungenentzündung mitgemacht – Es geht schon gut, die Tretmühle kommt bald in Schwung, das Rad ächzt aber immer deutlicher. Wir wohnen jetzt bei die Kinder alle 4 - in 3 kleine Zimmer. Nun misst Ihr kurz alles über uns - Was die Zukunft bringt weiß ich nicht. Auf viel gutes bin ich im Leben nicht mehr vorbereitet – Es freut mich das Ihr mitten im stillen arbeitsamen Glücke lebt. Eli macht gewiss wieder gute Sachen und Du bist seine gute Seele. Meine Liebe und Freundschaft kann ich nicht in Worte kleiden. Sie ist wärmer als je. Lebet wohl bessten Freunde. Soll ich im Nov. nach Mexico so schreibe ich von Unterwegs nach Herzenlust! Viele Grösse und Küsse an Euch alle von uns allen meiner liebsten Loja einen separaten warmen Kuss! Pim! Eliel! Schreibet bald! Géza

5.

Tischrede an Eliel und Loja.

Hochgeehrte Damen und Herren!

Schon seit Tagen verfolge ich mit aufmerksamer und erklärlicher Spannung, mit welcher großen Hinsicht und Liebe unsere allerliebste Hausfrau Loja dieses Festmahl vorbereitet, das alles wunderschön und glänzend sei, der vornehmen Gäste würdig. (Die Gäste sind gespannt, der Champagner ist französisch...) Doch muss ich es unter der tiefsten Verschwiegenheit verraten, dass auch meine Wenigkeit von den lieben Gastgebern vor dem Festmahle ganz gehörig präpariert wurde, (Sibban¹³¹ ruft: Oho, die Herren lachen, die Damen lächeln, Loja und Eli in großer Verlegenheit was für Dummheiten noch folgen werden...) und Loja sprach zu mir so manches gütige Worte. Sie sagte mit Ihrer mir so lieben Stimme: „Géza beim

¹³¹ Jean Sibelius.

Abendessen anständig und blamiere uns nicht, denn du hast in Finnland keinen besonderen Ruf und musst bedenken dass mir wirklich sehr vornehme Gäste bekommen und nicht solche wie du einer bist. (allgemeine anhaltende Heiterkeit, die Würde des Abends scheint zu wanken, Loja möchte mich mit einem strengem Blicke strafen, doch bringt Sie es nicht fertig, Eliel küsst vor lauter Lachen Frau Keirkner,¹³² weil er beim Lachen immer nur das eine Auge offen hat...) Du darfst das Messer nicht zu weit im Mund führen und musst auch ganz gehörig acht geben dass dieses schöne Tischtuch keine Flecken bekommt (Jeder Gast prüft verstohlen sein Tischtuch...) Ich bringe dir das (sic!) tragische Schicksal meiner grauen Seidentoilette bei Eklunds¹³³ in gütiger Erinnerung, (über Lojas Stirne geht eine unübergehende leichte Wolke, ich habe momentane Gewissensbisse ob ich mit Marta damals vielleicht zu Leidenschaft getanzt habe, da ich der Landessprache nicht mächtig bin...) einige Tage später bist du auch bei Frau Hjelt ganz gehörig hängen geblieben (ich wechsele mit meiner reisenden blonden Tischnachbarin einen raschen Blick, mein Herz sagt auch ja...) und weiter geht es mit der Aufzählung meines Sündenregisters: du hast mit Jalle in Kompagnie unseren Globus zerbrochen, sowie auch Eliels neuen Cilinder ermordet (Eliel ruft erleichtert: aber den alten!) und unsere gut bürgerliche Dachrinne in Hvitträsk, die ganz und gar nur für Regenwasser gebaut ist, mit Cognac entweiht (Eliel lacht vergnügt schmunzelnd und denkt an unsere damalige Mondsüchtigkeit...) und hoffe das deine Absicht, mit Eero zusammen unsere lang haarige Sofadecke zu rasieren – nicht zur Ausführung kommt... hauptsächlich aber sollst du keine Dummheiten reden – denn Schweigen ist-ist (mir fällt der Name dieses bei mir längst unbekannten edlen Metalls nicht ein, die Gäste rufen: ist Gold – ist Gold, langanhaltendes schallendes Gelächter, die würdige Feierlichkeit des Festmahles ist unrettbar verloren, der Festredner wird in seinem Amte gestört und vergisst – was er noch zu sagen hätte. Es ertönen Rufe: weiter, weiter, hört – ich versinke auf Lojas Blick in ernste Gedanken...) Ich möchte dennoch bitten einige Worte sagen zu dürfen, ich tue es mit einer großen freudigen Erregung und einer erklärlichen Befangenheit, denn unsere allerliebste Hausfrau Loja hat nicht geflunkert (das Gelächter beginnt wieder, es kommt frischer Champagner...) im Hause unseres lieben Freundes Eliel ist an diesen schönen Abend die Quintessenz der finnischen Kultur versammelt (der Loja fällt ein schwerer Stein vom Herz, ich gehe unter dem Tischer rasch ein drahtloses Telegramm an Frau Margit...) und beginne ernst und würdig: „In diesen langen Jahren Elends haben die Menschen eigentlich nur die Lüste erobert, dabei aber die

¹³² August Keirkner neje.

¹³³ Jarl Ekelund.

Erde unter ihren Füßen verloren und für den grausamen und unerbittlichen Kampf um das Goldene Kalb floss viel Elend und warmes Menschenblut. Der überheizte Kessel sprang und nun steht die Kultur, diese arme blasse Blume zitternd noch auf den alten Grund und Boden, aber inmitten eines unberechenbaren Tumultes, wo sie von rohen Gesellen so leicht zertreten wird. Ich glaube dies alles darum, weil die grausamen und harten atavistischen Eigenschaften des Urmenschen, des Mannes auf den Kriegspfade momentan in der ganzen Welt vorherrschen. Diese arme geplagte und stark heimgesuchte Welt wird auch nicht die frühere ruhige Kulturarbeit wieder aufnehmen, bis nicht die wärmeren und weichen Gefühle der edlen Frauenseelen wieder zu ihrem Rache kommen. Darwin hat uns bewiesen, dass auch das primäre Schönheitsgefühl, bei noch so primitiven Lebewesen, zum anderen Geschlecht führt. Dieses Schönheitsgefühl bildet wieder die natürliche Grundlage der Kunst und dieses gibt uns Menschen die Natur durch die Frau. Edle und holde Frauenseelen tragen den Keim von allen Lebenden und Schönen, sie sind wie das Urmaterial, das die Sonnenstrahlen durch ihren Druck durch den Äther des Weltraumes uns zu schweben lassen. Der grösste und mächtigste Trieb des Menschen ist der Schaffungstrieb. Wo aus einem Plus von der potentialen Energie nicht wirkliches Leben entstehen kann, wird die Schönheit und die Kunst geboren. Seid also stolz ihr edlen Künstlerfrauen, ihr gütigen Musen, die den Künsten die verklärte und hohe Inspiration gebet, ihr seid die ewige Quelle und der unversiegbare Born der Kunst. Die edlen Frauen sind wie blühende Gärten, oft hinter goldenen Gittern verschlossen, manchmal wie ein offenes schönes Perlen, ihr seid die Wiege und das Grab. (Die Situation wird hochernst, alle meinen gerührt, die Tränen vermischen sich mit frischem Champagner...) Mein lose gewundener Blumenstrauß gehört als Beigabe zu meiner Rede, die eine Hymne an die Frau wurde. (Nun werde ich selber warm gerührt und ganz befangen). Der schönste Zweig von diesen Blumen gehört und gebührt dieser allerliebsten guten Loja, denn du bist eine wirkliche Zierde deines Geschlechtes. Was du dem Eliel bist, das müssen wir alle, das zeigen aber auch seine Leistungen und seine Arbeiten, als Mutter sprachen für dich deine seelisch und körperlich harmonischen wunderbaren Kinder, als Hausfrau bewundern nur dich schon lange Jahre als deine dankbaren Gäste. Ich wünsche Dir und Eliel vom vollen Herzen, dass dieses schöne Glück auf Hvitträsk noch ungezählte Jahre dauern soll und fordere die lieben Gäste auf mit mir auf das Wohl der Hausfrau ein dreimaliges skol anzustimmen... (Die Rede ist zu Ende und mir ist es in den Sinn gekommen: je näher ich Dich und Eliel käme und je näher ich zu Euren Herzen komme, desto tiefer und inhaltsreicher finde ich Euch...)

Hvitträsk am 22-III-1920, an Eliel und Loja mit Liebe:

(so zeitlich des morgens, dass Ihres meiner Faulheit nicht zutrauen würdet)

Géza

6.

Ångfärjan Droffning Victoria d 24-IV-1920

Lieber Eli!

Bei Sparres haben wir viel über Dich geschimpft, Zorn lallte auch mit und sein Hundelein genannt Litten war quietsch vergnügt. Als ich im letzten Augenblicke war Abfahrt des Zuges ins Schlafkupe hereinsegelte (mit einer starken Cognac Blähung), da hat sich mir ein schwedischer Baurath amtlicher Kirchenrestaurator vorgestellt, ich wollte ihn gleich wieder zurückstellen, doch im weiteren Gespräch sprachen die Hoffnung der schwedischen Architekten aus, dass Du auf den Architekten Kongress nach St[ock]h[o]lm. kommen willst, man wird Dir viel Ehre erweisen. Da wurden wir bessere Freunde, doch in der Nacht, ich hatte das obere Bett, bemerke ich auf einer furchtbaren Trienter Betonation emporfahrend, halt es kommen die Geister, hier ist ein ganz unerlaubt hoher gasometraler Spiritismus vorhanden. Gelb von Schwefelhydraten bin ich erwacht, und auf diese Farbe ist mein Brief komponiert! Viele dankbare Freundes Grüsse an Dich liber El, Au Loja, Pipes u. Eero herzinige Küsse

von Hinterstoisser

7.

Ilias und Eero von Hvitträsk in unbeholfener Dichtung und wahrer Freundschaft zugeignet, am 20. August 1921 des Herren.

Diese Zeilen gelten Elias und den Seinen, und wenn Reime nicht klingen, ich wills doch gut meinen. Die untreue Jugend versilbert uns die Haare, die Zeiten schwinden sachte, es verlassen uns die Jahre. Dich lies unser Herrgott noch am besten konservieren, bei fröhlichen Gelage, da kriechst Du noch zu Vieren. In der trauten Nische, da strömen auch ernste Worte, bei sternenklaren Nächten, über des Himmels Pforte, und in bunten Farben rauscht vorbei das Leben, Arbeit, Sorge und Mühsal, das Werden und Streben. Deine nervige Hand formt

mächtige Gedanken, auf breiten Flügeln schwingend, das hohe Gestalten. Und wir lieben alle Dein frohes Kinderlachen, wo im geschlossenen Auge alle Teufeln wachen. Die Spiele mit Worten, ein Strömen ahn' Ende, alles kugelt herum, es hallen auch die Wände. Dieses helle Lachen soll Dir im Herz bleiben, und Sorgen und Kummer Dich immer weit meiden. Und die Pappeln sollen ihr schönstes Lied rauschen, Du sollst in Glück und Arbeit mit niemanden tauschen. Deine Werke mögen stehen, geformt auf ewige Zeiten, gefügt vom Urgesteine als ewiges Wohnzeichen. Und gibts in Deinem Garten, die wundervollsten Blüten, halt Du ins Herz geschlossen, die sie pflegen und hüten. Neige Dich zu Ihren, wie der morgen küsst die Erde, damit aus diesem Kusse Leben und Blühen werde. Die ziehenden Winde sind voll mit meinem Grüßen, auch unser liebsten Loja mein war mes Herz zu Füßen. – unsern Liebling Eero frohe Jugend spiele, Bücher, Apparate, Lernen, Zukunft, Ziele! Immer ganze Hosen und recht große Schuhe, zum täglichen Frisieren, die erwünschte Ruhe. Gute Kameraden, die Liebe von uns allen, und neue Weltrekorde, so lass ich mir gefallen...

Zebegény am 7. Aug. 1921.

mit warmen Grüßen u. Küssen:

Géza u. Poldi

8.

Bpest, am 12 Febr. 1922.

Mein Lojerl, es ist eine kalte lange Winternacht – es will nicht Früh werden. Ich wache am Krankenbette meines Vaters, bei einer verhüllten Lampe, nur einige lichte Streifen spielen Wollen und Sein an den Falten der Vorhänge – draußen ganz finster ich hab den Eindruck dass dichte Nebel ziehen – wohin – von wo – ich mein es nicht – auch das Knistern des Ofens verrätet nichts, denn ich suche nach Stimmen die mich führen – wohin – von wo – ich gebe mir keine Rechenschaft – viel zu müde um zu denken nur die Sinne befehlen, und die sind so wie die eines kleinen Kindes, welches sich allein im Zimmer umbehaglich fühlt als es in der Nacht erwacht. Ich kam vom Spiel mit Thomas Peter hierher. Von der Jugend zum Alter. Von einer steigenden zu einer leider schon sinkenden Lebenslinie. Denn es wird auch bei meinen armen Vater kommen. Jetzt nicht denn ich hatte Seinen Zustand für besser – doch einmal – so wie. auch bei mir – bei uns allen – dich einmal – Wenn man so ernst den Gedanken verfolgt, das man im Leben dem Vergeben entgegenelt, da wirft sich die Frage auf – ab es sich eigentlich lohnte dass an sich im Leben allen unnatürlichen Hemmungen aussetzt und nicht

seine größten natürlichen Triebe folgt – denn das Leben läuft ab, und bei Abschluss der Rechnung ist es ja egal ob man mit sogenannten Sünden belastet im Jenseits zieht oder angeblich rein – weil man standhaft log – der Körper mit seinen Gefühlen stirbt um in der Nekrobiosis neues Leben zu gestalten, einige ganz kleine Zellen bleiben in die Kinder ewig am Leben. Nur diese ewigen Zellen sind wir Verantwortung schuldig, dass sie günstige Lebensfähigkeiten bis zur Ewigkeit erhalten. Kinder haben auch das Recht zu fragen – warum setztest du mich mit mangelhaften Eigenschaften zur Welt – haben aber auch für alles an guten Anlagen ererbtes glücklich und dankbar zu sein. So führen mich meine durch gar nichts geleiteten Gedanken zur Quelle meins Lebens, zur Mutter, zum Vater. Meine gute liebe Mutter, ob Ihr die Erde nicht kalt sei. Ich hielt Ihre sanfte Hand als sie von Uns zog und mir galt Ihr letztes Streicheln bevor Sie sanft ohne zu erwachen entschlief. Es war ebenda wo ich jetzt sitze und ich fühle eine Verbindung mit meiner guten Mutter, alle meine Sinne führen mich zu Ihr in dieser Nacht, in dieser hilflosen, und bin dessen klar bewusst dass Sie in mir weiterlebt und das mit Ihrem Tode die Verbindungen nicht abgeschnitten sind. Du gabst mir das schöne Buch von Maeterlinck, wo ich meine Gedanken, die ich mir nicht laut zu sagen traute- wiederfand. Lojerl Du gabst mir viel Schönes fürs Leben – und musstest nur einen klaren Weg für meine Gedanken über den Tod – ich will seinerzeit für ihn eine wohle Geste haben, doch soll er nicht kommen bevor meine Lebensträume nicht erfüllt sind. Denn auch ich denke an die Ewigkeit. Es ist kein Zufall dass ich Dir das sage, heute will ich meine Gedanken nicht meistern – sie umgehen mich mit unverhüllten Wahrheiten die alle dazu führen – das ich [...]¹³⁴

9.

Familisins brev. Gézas tal 19 III 1922

Pisakki!¹³⁵

Stundenlang und wieder stundenlang betrachte ich mit dem Vergrößerungsglass Elis herzliche Konkurrenzarbeit, ein wirkliches Meisterwerk, an edler gut abgewogener Gruppierung von statischen Massen, mit harmonischer Auflösung in Formenschönheit. Das

¹³⁴ A levél további lapjai nem maradtak fenn.

¹³⁵ Széljegyzet: Schicke mir noch den Schnitt für Chicago, und Dein Portrait von Eliel, ich bin sehr / sehr dankbar – ob ich treu bin? Dass weiss ich momentan nicht!?!?

Werks hat etwas vom *Geiste* der allermächtigsten Gotik, die Zurücktretung, die Verjüngung der Formen und der Aussklarung nach Oben sind mit *genialen einfachen mitteln*, einfach Meisterschaft gelöst. Es ist eine neue Formensprache Eliels, gehaut auf den reifen Ideen des Parlamenthauses für H[elsing]fors. Die perspective Zeichnung selbst ist grandios an Kraft und Zurückhaltung, ohne jede bombastischen Effekthascherei, wie es die meisten Architekten suchen. Das ist ein Zeichen vom inneren Wert, welcher mit der sonnerenen Behersung der Aufgabe gepaart auf eine *unparteiische* Jury gewiss großen, ja den allergrössten Einfluss über wird! Sag den Eli, ich hab Ihm sehr lieb und schätze Seine Arbeit sehr hoch an, meine alte Bewunderung bekam wieder frische Nahrung: Er ist einer vom den Grössten lebenden Meistern des Bauens! Glückliche und stolz müsst Ihr alle um Ihr sind! Sonst sag i nix! Das Batiktuch gefällt mir sehr gut, ich möchte es an Deine Schultern sehen! Vielleicht in Monza! Mein Gott wieder Luftschlösser! In H[elsing]fors gibt es jetzt genug vor Ungarn – eine Kunstaussstellung – und eine Petőfi-Soiree wie ich lass... Ich war in Paris nur 3 Tage (u. 3. Nächte) aber es ist ausser dem was ich schon schrieb nichts sonst zu berichten! Leider! Mit einen langen Herzinnigen Kuss und warmen Grüßen an alle Deine Lieben:

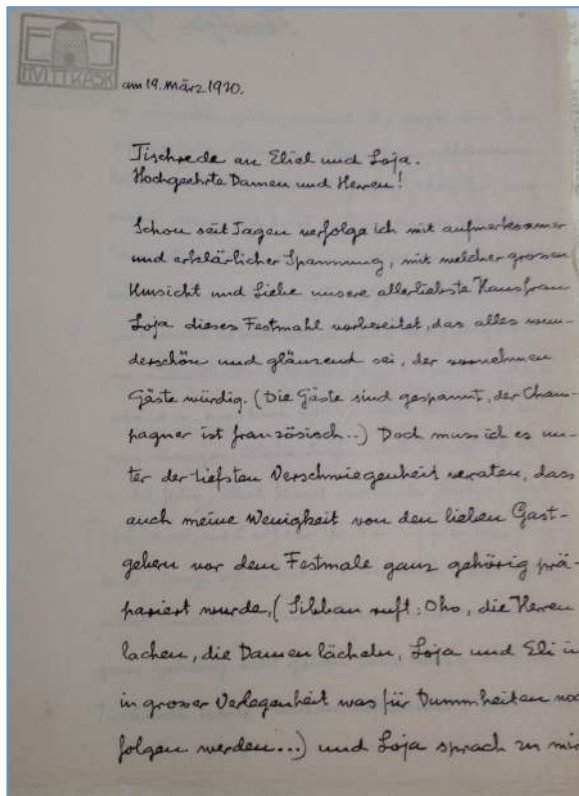
Dein alter Géza mit Halsweg u. Husten –

IX. 3. Képmelléklet

1. kép

Ebéd Hvitträskben 1909-ben (Maróti
balról a harmadik ülő személy),

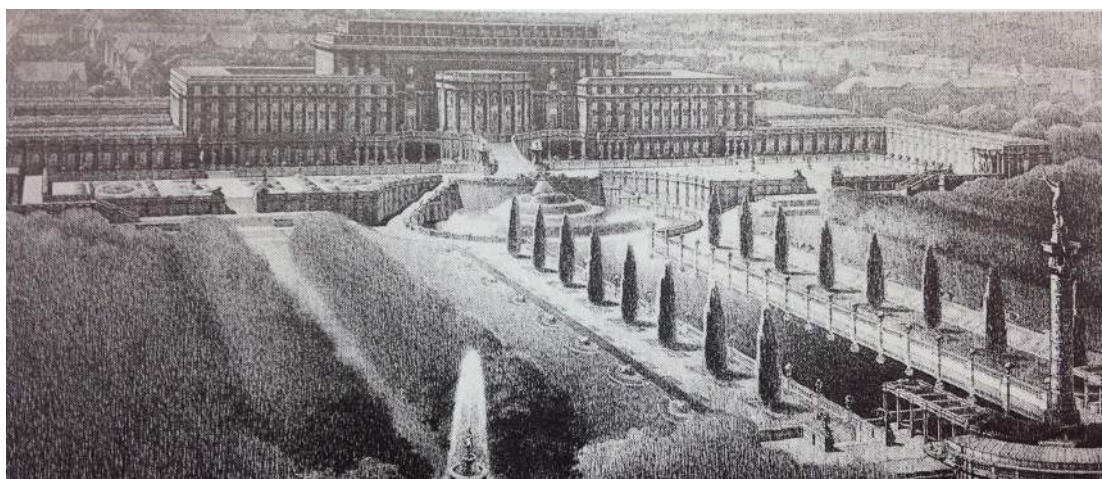

2. kép

Maróti Géza pohárköszöntője 1920. március 22-én,
 Cranbrook Archives, Saarinen Family Papers,
 Correspondence, Box 3, Folder 7.

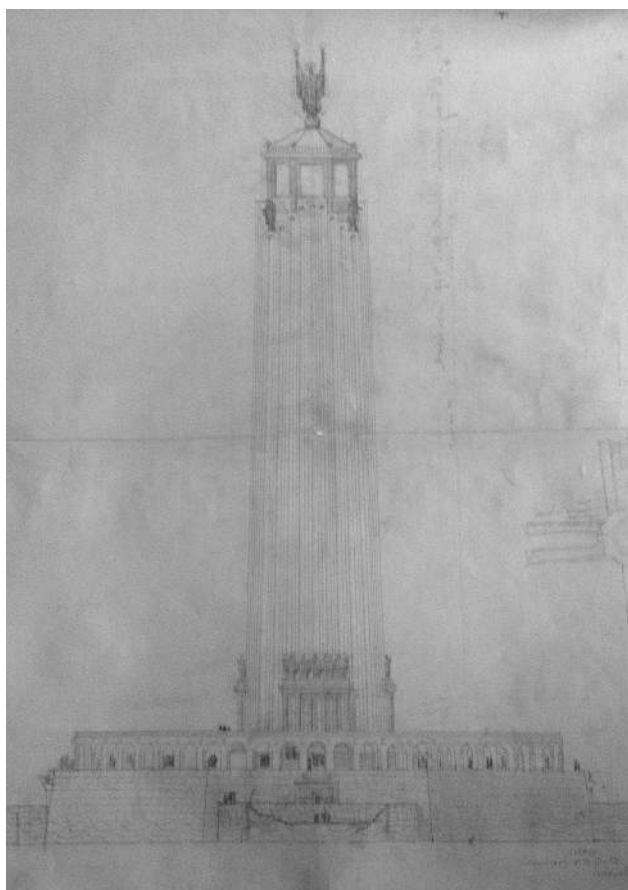
3. kép

Eliel Saarinen terve a szófiaai palota pályázatára, 1914.

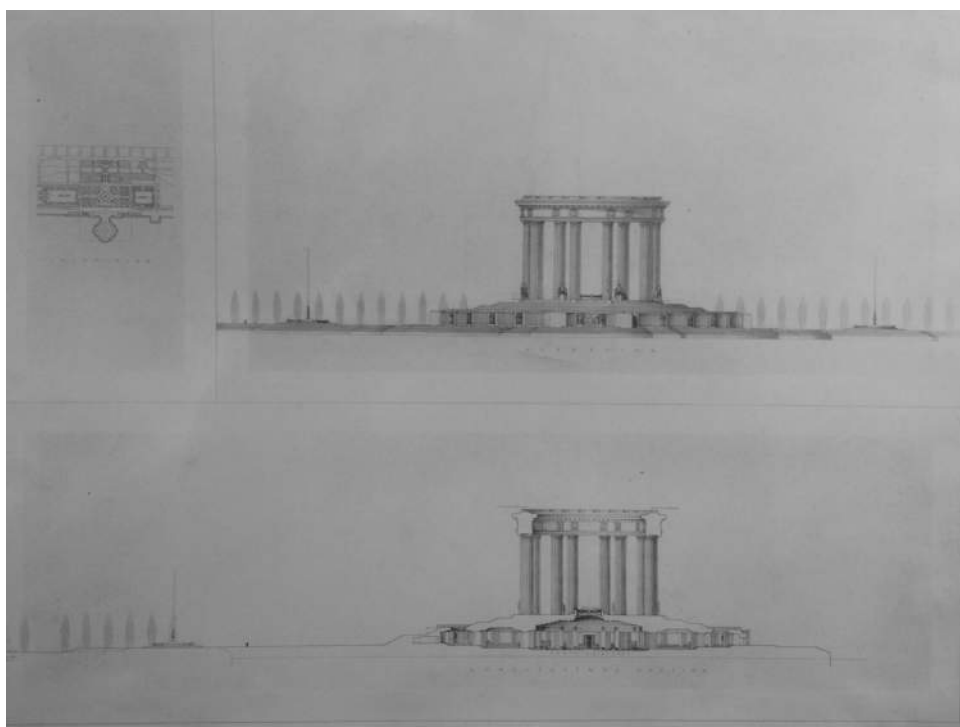

4. kép
Eliel Saarinen: Terv a Chicago
Tribune Tower tervpályázatára, 1922.

5. kép
 Maróti Géza: Livingstone Memorial
 Lighthouse, Cranbrook 1928.
 Iparművészeti Múzeum, Adattár
 KRTF/2421.

6. kép
 Maróti Géza: Hősi emlék terve Chicagóba, Detroit, 1929. Magyar Nemzeti Galéria Adattár,
 19699/1976/628.

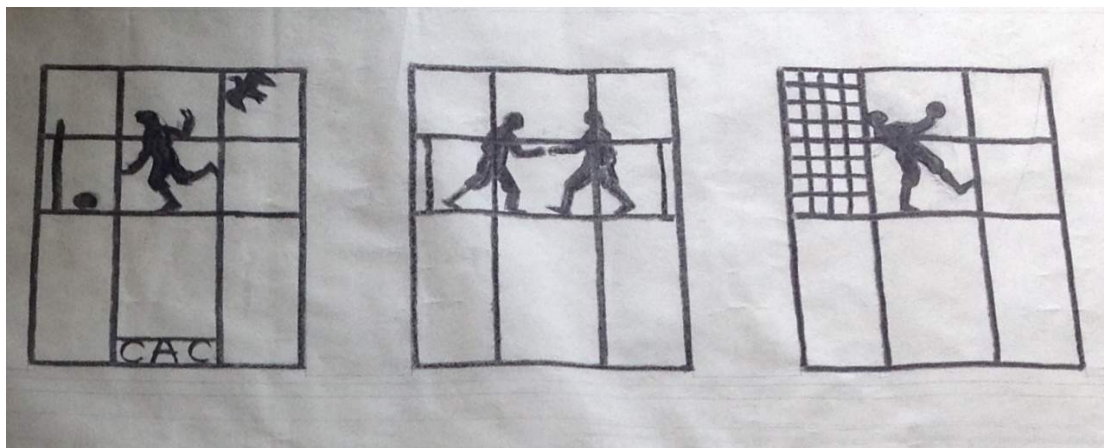

W

7–8. kép
Eero Saarinen: Reliefek a kandalló fölött, Cranbrook School,
1929 k.

9. kép
Maróti Géza: Rácstervek (?), Cranbrook Archives, Cranbrook Architectural Department
Papers, 07. B873.

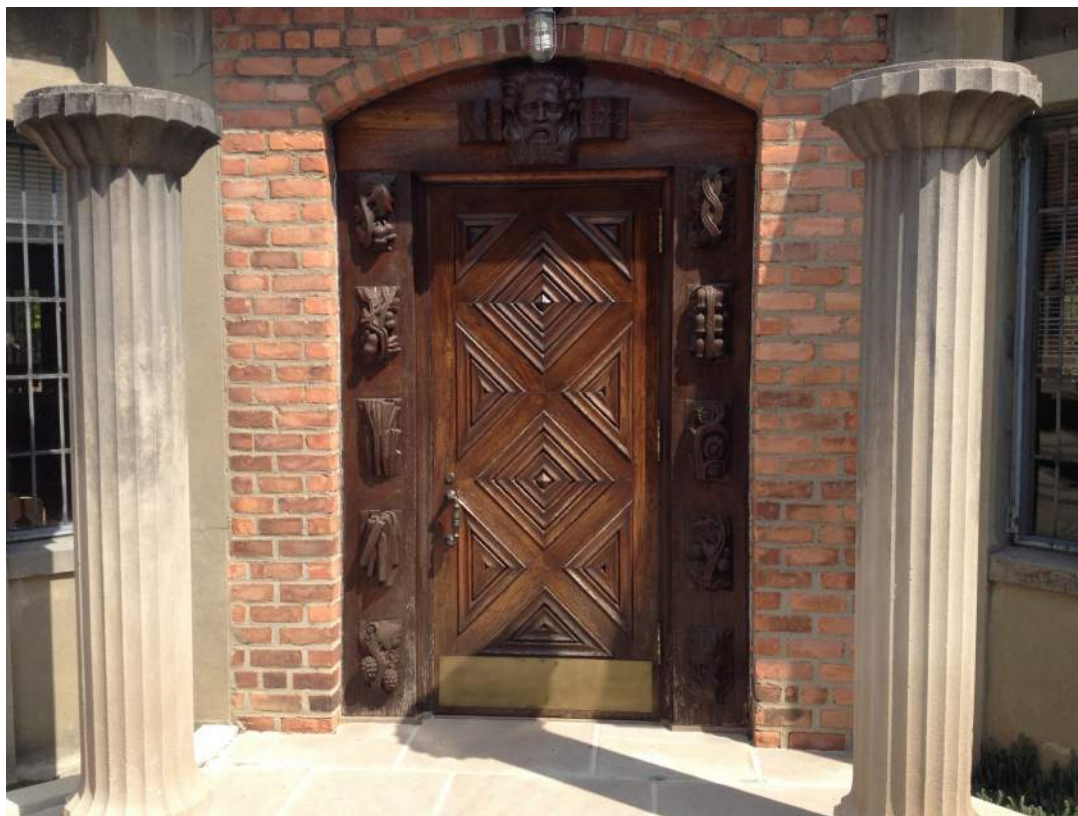

10. kép
Spolium a Cranbrook School udvarán

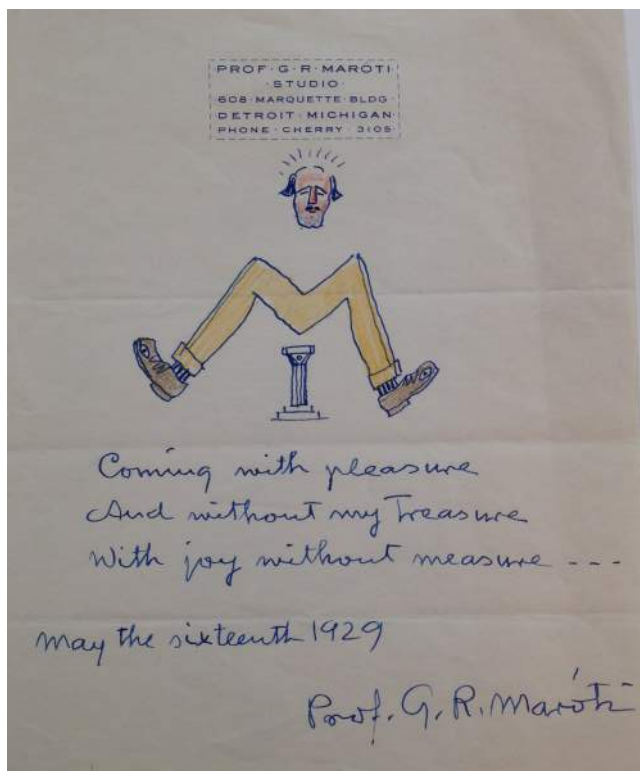
11. kép

Maróti Géza: A Tudás kapuja, Cranbrook School, 1928.

12. kép

Maróti Géza válasza Saarinen meghívójára,
Cranbrook Archives, Saarinen Family Papers,
Photographic Materials, Box 12, Scrapbook 1.

13. Albert Kahn Iroda: Livingstone Memorial Lighthouse, Belle Isle (Detroit), 1929.

14. Albert Kahn: Fisher Building, Detroit, 1928. (Forrás: <http://detroitartdeco.com>, letöltés ideje: 2014. december 2.)

15. Maróti Géza: A Detroit Times Building előcsarnokának dekorációja, Detroit, 1929.

16. kép
Maróti Géza: Gipszmodell a Fisher Building homlokzatának dekorációjához (műtárgyfotó), Magyar Nemzeti Galéria, Adattár 19699/1976/729.

17. kép

Szobordísz a Griswold Building homlokzatán, Detorit, 1929. Fotó: Jennifer Baross..

18. kép

Maróti Géza: Óriásszobor vázlata, Detroit, 1932, Iparművészeti Múzeum, Adattár, KRTF/5721–22.

19. kép

Maróti Géza: Tréfás tabló a Saarinen családnak címezve, 1936, University of Michigan, Bentley Historical Library, Emil Lorch Papers, Correspondence, 1936–1938.

